

Lamed

*List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić*

Godina 17

Vanredni broj 4

Decembar 2024.

Ana Šomlo

Posle mnogo godina

Priče

Bor

Kada sam došla u Tel Aviv, neki daljnji rođaci, za koje nismo bili sigurni da su to, preživeli poznanici mojih roditelja i deca sa kojom sam se igrala pre pedeset godina, počeli su da me pozivaju na večeru. Sa interesovanjem su me posmatrali, konstatovali da se od Prve alije 1948, kada su se oni doselili u Izrael, gotovo ništa nisam izmenila i da sve više ličim na baku Štraser koja je bila odlučna i pravedna žena i posle prvog rata, sem svojih osmoro dece školovala je i tatinog najboljeg druga, čiji su roditelji hteli da on postane moler kao što su i oni to bili. I ne samo to, taj izvesni Geza nije bio nikakav Jevrejin, već čistokrvni Mađar. Ali, posle u Raciji, sve se izokrenulo i pokazalo se ko je ko.

Ja sam im objašnjavala da sam Srbijanka, da o svemu tome malo znam i da smo mi u Senovu vodili nekakav drugačiji život, van jevrejske zajednice. Sve do Drugog svetskog rata. Prilikom takvih susreta predstavljali su me i gostima koji su smatrali da je Prag jedan od najlepših gradova, ne samo Jugoslovakije, već i Evrope. Mada je moja negdašnja profesija bila van područja geografije i istorije, spretno sam im objašnjavala da ove zemlje nemaju ni zajedničke granice, naročito otkada ne postoji Austrougarska.

Goste je obično više interesovalo - kuda sada smeru Amerika i šta se zbiva na Novom Zelandu. Međutim, jednom prilikom, kada su razgovarali o očiglednim greškama u politici Tonija Blera, ja sam, na insistiranje izvesne gospođe pričala zainteresovanima gde sam i kako dočekala kraj Drugog svetskog rata. - Bili smo - rekla sam na

Homolju. To su planine u Istočnoj Srbiji. Nismo znali da su Rusi prešli kod Kladova Dunav i krili smo se i dalje u jednoj pećini. Nedaleko od nas čuli su se topovi i mi smo mislili da rat još nije okončan. Bila je već kasna jesen. Zaliha hrane nam je bila potrošena i mi smo, izgladneli, oprezno krenuli u potragu za bilo čime što bi moglo da nam utoli glad i žeđ. Sem preostalog kukuruza na nekoj planinskoj njivi i divljeg grožđa, ništa se nije moglo naći. Jednog smo jutra ugledali kako se vije slab dim iz nekog tora. Prišli smo polako, kada nas je trgao glas starog seljaka u opancima i sa šubarom na glavi. - Šta radite tu? - pitao nas je strogo. Preko ramene je imao okačenu pušku.

Objasnili smo mu da se krijemo od Nemaca i da već tri dana nismo ništa jeli.

- Pa što se, crni, ne spustite u grad? - bio je zapanjen. - Tamo su Rusi, biće već dva meseca.

Nahratio nas je sirom i projom, koliko je poneo za sebe. On je već bio oterao ovce na dubravu, jer sneg tek što nije pao, ali se vratio po hranu za ovce i ponjave.

- A kakva se to pucnjava čuje onda? - sa nevericom je pitao otac.

Seljak je rekao da se to između sebe tuku partizani i četnici. Pokazao nam je stazu kojom najbrže možemo da se spustimo u grad. Usput smo nailazili na naduvene mrtve konje i izvrnute vojne čeze u koja su bili upregnuti. Seljak je predvideo da ćemo putovati dva dana, ali kako je to bilo nizbrdo, a pomalo i iz straha, mi smo se spustili u grad iste večeri. Nije nas bio obmanuo. Svuda unaokolo prolazile su kolone ruskih vojnika, kamiona i džipova. Naša je kapija bila otključana i ja sam skočila na bravu sa koje sam kroz prozorče mogla da vidim šta se unutra događa. Mama je ležala na otomanu i sa prozora sam u polumraku mogla da vidim kako joj se ramena tresu.

Mama! - šapnula sam i ona se trgla, a zatim ponovo okrenula lice ka jastuku, misleći da je sanjala da čuje moj glas. Kako mesecima nije znala ništa o nama, plašila se da nas nikada više neće videti. Nisam htela da nastavim intimnu priču iz koje bi se uskoro videlo da je mama sav svoj očaj izlila na tatu što nije uspeo da joj javi da smo živi,

a ceo svet je znao da su Rusi došli. - I tako je to bilo - završila sam priču.

Domaćica nas je pozvala za sto. Htela sam da ustanem i krenem sa ostalima, ali onda sam primetila da me jedan čovek koji je slušao moju priču pomno posmatra. Pomislila sam da moj ivrit nije dovoljno dobar, pa me nije razumeo. U njegovom pogledu nešto mi je bilo poznato, blisko. Možda smo rođaci, palo mi je na pamet. U očima mu se ogledao osmeh koji me je podsećao na mog oca. Došao je bio nešto kasnije od ostalih. Predstavili su mi ga kao karikaturistu, čini mi se, *Maariva* ili *Haareca*.

- I? - pogledao me je upitno.

- Ništa - odgovorila sam, pomalo zbunjena.

- I šta je bilo onda? - insistirao je.

Ustala sam kako bih se pridružila ostalim gostima. Ali, moj novi poznanik uhvatio me je za ruku. Pogledala sam njegovu ženu koja je već sedela za stolom.

Znate! - rekao je, - ja sam bio u Boru. Oko 3.000 nas iz Mađarske i Vojvodine bilo je tamo u logoru na prinudnom radu. Ni polovina nas nije preživela. Prolazio sam kroz vaš grad.

- Da - setila sam se. - Baš kada smo se vratili sa Homolja, prvog jutra, kada sam izašla na ulicu, naišla sam na kolonu zarobljenika. Strašno su izgledali. Bili su iscepani, izgledali. Razgovarali su međusobno mađarski. Znali su poneku srpsku reč. Razumela sam da su Jevreji, kao i mi. Jedan od njih tražio mi je olovku i hartiju. Objasnio mi je da bi me nacrtao za parče hleba. Otrčala sam kući. Sa nekoliko poteza napravio mi je sjajan portret. Imam ga još uvek. Donela sam ga sa sobom u Izrael. Onda sam otrčala kući i ispričala roditeljima koga sam srela. Molila sam ih da mi dozvole da ih dovedem kod nas. Iako je to bio privremen stan, baštenska kućica u kojoj su naši prijatelji držali alat, pa su nas primili kada su nas Nemci izbacili iz naše kuće, mi smo primili onoliko njih koliko je moglo da leži na podu. Mama je u velikom loncu skuvala čorbu, a tata, rođen i odrastao u Pešti, razgovarao je sa njima mađarski. Zadržavali smo ih da ostanu duže i susedi su donosili hranu, ali oni su žurili da se vrate svojim kućama. Nažalost, saznali smo da su pobijeni kod Crvenke, u Vojvodini, na domaku mađarske granice. Moja priča, pominjanje Crvenke i Vojvodine, Pešte, privukla je još neke goste koji su bili zainteresovani da čuju šta se događalo krajem Drugog svetskog rata, tako da nisam ni obratila pažnju na svog prvobitnog sagovornika. Tek kada mu je žena stavila ruku na rame i kada sam i sama primetila kako drhti sa suzama u očima, prepoznala sam njegov pogled dok je crtao moj portret. Ustala sam, u nameri da mu priđem. Glas mi se blokirao, ali on je izašao iz sobe. Žena je potrčala za njim. Domaćin, takođe. Posle nekoliko minuta vratio se sam i obratio gostima:

- Bila su to strašna vremena poniženja.

Veoma se potresao. Sigurno se setio i svojih prijatelja koji se nikada nisu vratili.

Nemojte mu zameriti. Nije imao snage da provede več sa nama.

Svraka

Bio je jedinac. Još uvek je, mada već davno nema kome to da bude. Kao dečak je išao u jevrejsko zabavište. U kući su govorili mađarski. U školi je kasnije naučio srpski. Slavio je sve praznike, sa drugovima Božić, u porodici Hanuku. Znalo se kada je Jom kipur. Pred omamom tada nije smelo ništa da se jede. Ona je sedela u dubokoj naslonjači, sa desnom nogom prebačenom preko levog kolena, tiho mlatarala njom i snažno okretala stranice svetske štampe. Glas joj je bio kao da je savetnik za međunarodna pitanja. Znala je gde se šta događalo, u Južnoj Francuskoj u jedanaestom veku; u Španiji u petnaestom, a i Kozaci nisu ostali van njenih informacija kojima je autoritativno upozoravala svoju porodicu. Sve je slutilo na zlo, mada je ona i dalje kljukala guske i njihovu mast držala u prozoru kuhinje, sa strane dvorišta. Mladen je bio njen unuk i beskrajno ga je volela, mada je još prvog dana, kada su ga doneli iz jevrejskog porodilišta, prepoznala u njegovim očima mangupski pogled svog dede Solomona, večnog Jehudi Hanodeda - Jevrejina Lutalice, čije mesto groba nikada nisu saznali. Kako i zbog čega i ko je to znao - uglavnom, on je, njen unuk Mladen, dobio nadimak svog pradede i to je bilo i jedino što je Svraka od njega nasledio. Da, i nemir u petama, tako da je u kuću, još kao dečak koji je tek progovorio, ulazio sa rečima: ja sad idem napolje. Kasnije se nije ni javljao kada je dolazio. Nisu znali kada je u svojoj hemijskoj laboratoriji na tavanu, a kad na obali Dunava, sa skautima, sve dok jednog dana laboratorija i ceo tavan nisu odleteli u vazduh. Niko ne zna kako i zašto. Na svu sreću, on nije bio kod kuće.

Svraka je izrastao u visokog, snažnog dečaka, sa plavom kovrdavom kosom, visokim čelom i povijenim nosom. Bio je kratak, uvek u nekoj trci, dogovorima, pregovorima. Voleo je da trguje, menja penkala za upaljač, mada nije pušio, ali znao je kome će to biti potrebno. Imao je bogatu kolekciju maraka, pobeđivao je svakog u šahu, ali ga je bilo teško privoleti da sedne za sto. Dobijao je meč kao da igra simultanku, stojeći, jurio je od stola, do telefona, usput žvakao sendvič dok je matirao protivnika za koga su svi znali da je bolji šahista od njega.

Kada se priključio Hašomer Hacairu, omama je bila protiv toga. Već je i njilaška omladina počela da se organizuje, ali od početka je znala da je njen unuk, Mladen, neće poslušati. Nije volela njegov nadimak, slutio joj je na dedu koji je nestajao, ne, doduše, kao što to čine svrake, ali u vidu lastinog repka. Mladena je zvala Jankele, kako je bilo ime

njenom mlađem bratu koji je poginuo u Prvom svetskom ratu, boreći se na strani Austrougarske.

Međutim, ja sam se, kao devojčica, divila Svraki, naročito kada smo odlazili zajedno na radne akcije Hašomera, gde su nas spremali za kibuće u Palestini. On je bio spretan da napravi šator, da prepliva reku, gotovo sve vreme roneći, da nauči napamet stihove Bjalika na ivritu. Pa, ipak ni on ni ja nismo stigli da odemo u kibuc. Mene su sa porodicom odveli u Mauthausen, a Svraka se priključio komunističkoj omladini. Bio je u grupi koja je spalila neko žito, o čemu sam slušala kada sam se vratila iz logora. Priključio se partizanima i kao oslobodilac među prvima ušao na belom konju u grad. Njegova porodica nije se vratila iz Aušvica. Ostao je sam. Viđala sam ga u oficirskoj uniformi. Nije imao vremena za mene. Nekoliko puta mi je samo prebacio preko ograde Unrin paket sa čokoladom i žvakaćom gumom, pitao me - trebam li nešto, ali je nestajao pre nego što bih odmahнула glavom. Jednom mi je rekao da je u vojnoj misiji i da je na stalnoj vezi Beograd - Beč. Kasnije sam saznala da je prebacivao automobilom devojke svojih drugova preko granice, u gepeku, bez pasoša i da je zbog toga uhapšen. Kako smo bili drugovi iz detinjstva, pokušala sam da saznam gde je, u kom zatvoru, da bih mu pomogla, ali nisam uspela u tome. Vremena su bila takva. Sve je bilo pokriveno velom tajne.

Sreli smo se jednom slučajno, mislim da je bila 1957. godina u kafani Atari, u Jeuraslimu. Ne bih ga, možda poznala, zapravo, ne bih obratila pažnju na čoveka srednjih godina, pročelavog, malo pogrbljenog, sa debelim staklima na naočarima, da mu nisam čula glas koji kao da je dolazio iz nekih poznatih mi daljina, iz prostora i vremena koje je za mene već bilo davno izbrisano.

- Svraka! - uzviknula sam.

- Dušo! Pa odakle, za ime božje, ti sediš u ovoj kafančini? - Podigao me je sa poda i poljubio u oba obraza, mada nisam više bila laka kao nekada, što je i sam primetio, jer me je odmah podigao još jednom i konstatovao - Pa nisi više kao perca iz Hašomer Hacaira.

- I šta bi sa tobom, gde si nestao i otkada si ovde?

- Slušaj - rekao mi je - ja sam ovde u jednoj važnoj misiji.

- Opet? - pitala sam ga. - Ne misliš li da je, možda...

- Znaš me! - prekinuo me je - verovatno, bolje od svih drugih živih. Ali, ovo su sada zaista sjajni ljudi. Imam puno poverenje u njih, a i oni u mene. To već nešto znači.

Seli smo u jedan ugao Atarija, pili crnu kafu i zaboravili na vreme.

- Pričaj mi kako se sve to dogodilo, gde si bio?

- Goli otok? Pa to više nije tajna. O tome se sve zna.

- Da, ali, ti?

- Ja kao i drugi. Ili bolje reći - drugi kao ja. Znaš, kada su me uhapsili zbog onih devojaka, stavili su

me u sobu sa poštenim lopovima, švercerima koji se uopšte nisu razumeli u politiku, niti ih je ona interesovala. Ja sam tamo bio jedini intelektualac.

- Intelektualac? - pokušala sam da se našalim.

- Pa, dobro. Znao sam da pišem i čitam. Pogotovo tekstove druga Staljina i pouke drugova Marksa i Engelsa. Znaš ono, strana deset, stav osam, kao u klavirskoj partituri.

- Ne znam. Nemam sluha.

- Nemam ni ja, ali sam, ipak, morao osam godina da idem na časove klavira. Zar ti nisi? Pa, kakva si mi ti onda dobro odgojena jevrejska devojka, ako nisi učila klavir?

Smejali smo se oboje kao u stara, dobra vremena. Nastavio je svoju priču.

- Onda su jednog dana u zatvoru počeli da se pronose glasovi da ćemo morati svi da se izjasnimo, da li smo za Tita ili Staljina. Bio sam ubeđen da su to samo zatvorske patke. Ali, jednog dana je došla kod nas u sobu tročlana komisija i prvo se obratila meni:

- Druže, - rekli su, - stvari stoje tako i tako, naša partija, Kominternu, drugovi Staljin i Tito... Kakav je tvoj stav?

Znao sam da moram da se izjasnim i rekao sam da verujem u druga Staljina! Što je najgore, svi iz sobe su me podržali i saglasili se samnom i svi smo istim vozom otputovali do obale, a onda na Goli otok. I danas me grize savest zbog njih...

- Stvarno si verovao u Staljina?

- Sada više ni ne znam u šta sam verovao, ali sam bio siguran da veliki Staljin ne može da pogreši. A drug Staljin nas je zeznuo. Bilo je gadno, ništa bolje nego drugima: razbijaš kamen, pa ga nosiš u kolicima, predaješ iz ruke u ruku drugima, da bi posle taj isti kamen tovario, pa ga istim putem dodavao natrag. Ima jedna dobra stvar u tom Otoku. Izlečila me je ne samo od socijalizma, komunizma i svih izama, već i od bilo kakve postojeće ili buduće ideje.

-I kako si uspeo da se izbaviš odande?

- Bio je neki Prvi maj, kada su one koji se, navodno, dobro ponašaju, u stvari, jednu određenu kvotu, puštali na slobodu. Ali, šta mi se u međuvremenu dogodilo - ispričaću ti. Naše su sobe bile u jednoj zgradi, nasuprot ženskog zatvora. Naravno, mada nam nisu dozvoljavali da se srećemo, svi smo stalno buljili u njihove prozore. Nekako sam uspeo da privolim stražara da mi odnese pismo jednoj prelepoj crnki u koju sam stalno gledao. Na moje pismo dobio sam strastan odgovor. Za one prilike, to je bio lek koji mi je pomagao da preživim. Naša su pisma letela, pronalazila gotovo sama puteve i načine da nas spoje. U međuvremenu smo se gledali preko rešetki. Kada je najzad proglašeno da ću biti pušten, meni je bilo važnije da i moja devojka može da krene sa mnom nego to što ću biti na slobodi. Saznao sam da je i celo žensko odeljenje na otpusnoj listi, mojoj sreći nije bio kraj. Zamišljao sam susret sa njom, želju da je grlim,

ljubim i jurnuo sam kao bez glave kada nam je rečeno da će nam biti priređen mali oproštaj u sali za ručavanje. Posle osam godina - sloboda! Razume se, odmah sam poleteo ka njoj: - Marija! - kriknuo sam i počeo da je grlim. Ona je, međutim stajala kao balvan. Ukočena, hladna. Sad, znaš da sam kratkovid oduvek bio. Nije baš bila lepotica kao što mi se činilo da je, dok sam je gledao iza rešetaka, ali je bila zgodna, markantna crnka, sa blagim brčićima, doduše.

Počeo je da se kikoće, kao da rže. Oduvek se tako smejaao, neobuzdano, zarazno.

- I ?

Bila sam nestrpljiva da čujem kraj priče.

- Reci mi, Svraka, samo, da li je ona sada ovde, u Jerusalimu, sa tobom?

- Pre svega, molim te nemoj me više oslovljavati tim imenom. Ja sam sada Lav- Arje. To mi je bila prva stvar kada sam se uselio u Izrael, da promenim ime i to, ne samo nadimak - Svraka - već i moje pravo ime, Mladen, sam ostavio u Jugoslaviji. Dobro, ali sada hoću da ti ispričam šta mi se dalje događalo. Ja sam već u pismima pominjao Mariji da nameravam, čim me puste sa Golog otoka, da se odselim za Izrael i ona mi je obećala da će poći sa mnom. Znao sam da takva mogućnost postoji, da su se mnogi Jevreji već iselili i sanjao sam o tome da i ja odem. Sve ove privilegije sa pismima i mogućnost da dobijem poneko pismo, stekao sam, jer sam prevodio strane vesti sa radija, to mi je bila jedna od dužnosti, tako da sam imao i predstavu šta se odvija na kopnu. Sada sam, međutim, pomislio da se Marija tako ponaša, jer je zbunjena.

- Hoćemo li na put, preko mora?" - pitao sam je. Odmahnula je glavom i pokazala na jednu malu, plavu devojkicu koja je stajala kraj nje. Nisam razumeo šta pokušava da mi kaže.

-Vodi nju. Ova ti je pisala pisma - rekla je, pokazujući rukom na ono stvorenje koje sam tada prvi put u životu video.

- Ja sam nepismena - dodala je.

Sva crvena u licu, ženica je podigla pogled ka meni i klimnula glavom.

- Vodi nju - ponovila je Marija. - Ja i ovako moram u selo. Tamo me čeka muž.

Mislio sam da ću da se onesvestim. Gledao sam čas u jednu, čas u drugu, ne verujući. Bio sam očajniji nego kada mi je drug Staljin podvalio i doveo na Goli otok.

- I onda? Šta je onda bilo?-

- Još istog dana stavili su nas u neke barake, bili smo prebačeni na obalu, a odatle kamionima za Srbiju. Primetio sam da me Marija izbegava, mada mi je prišla na rastanku i pružila svoju veliku seljačku šaku.

- Sad, oprosti - rekla je. - Nije mi bila namera. Otezala je banatski i izbliza nije nimalo odavala osobu koju sam zamišljao dok smo se dopisivali. A trajalo je to nekoliko godina. Nisam je nikada više video u životu, a nisam ni patio zbog nje. Bio je to samo strašan šok. Međutim, mala se nije micala

od mene. Stalno mi je usput stavljala glavu na rame i cerekala se. Znaš kako se zove? Grana! Da li si čula još da postoji tako blesavo ime? A sva je takva. U stvari, to ime joj dobro pristaje. Eno je! Ulazi. Trebalo je ovde da se nađemo.

Našem stolu je prišla mala plava žena, buljavih očiju i povijenog nosića. Neodoljivo je podsećala na papagaja.

- Grano, da ti predstavim svoju prijateljicu iz detinjstva. Slučajno smo se sreli. Nisam je video sto godina. Iz istog smo grada.

Grana me je gledala podozrivo. Moja pružena ruka ostala je u vazduhu.

- Ne, stvarno, Grano. Gospođa je moja stara prijateljica.

- Poznavala sam celu Svrakinu poodicu, roditelje, baku...

- Znao koliko je njegovih prijateljica poznavalo njegovu baku? Nije to loša šifra. Znao, možda ste i iz istog grada, ali Arje zna da nestane na nekoliko dana i sam Bog ne zna gde je. Uvek je u nekim misijama, na nekom zadatku, a ja pomišljam da se nikada neće vratiti i strašno se preplašim. Ja ovde nemam nikoga.

Pokušala sam da uverim Granu da zaista poznajem još od pre rata Svraku, zapravo Arja, i da je nestajanje njegov stil života, ali to nije otkrivalo njeno papagajsko lice. Posmatrala ga je sa prebacivanjem. Da bih je odobrovoljila, pozvala sam ih da sledeće subote dođu kod nas na ručak.

- Baš zgodno - rekao je Svraka. Iovako treba da idem u Tel Aviv da vratim neka dokumenta starom prijatelju, pa ćemo onda doći kod tebe.

- Kako može čovek da ima poverenja u nekoga ko ide da vraća neka dokumenta prijatelju? - rekla je Grana. U glasu joj se osećao podsmeh.

- Ipak si me ti, mala, nasamarila kako ja još nikoga u svom životu, ne baš kratkom, nisam.

Grana se zakikotala nestašno, osvetoljubivo, ne znajući da mi je Svraka ispričao kako su se njih dvoje upoznali.

Sledeće sam subote priredila ručak. Cela porodica je očekivala mog druga iz detinjstva, ali do pet sati popodne niko se nije pojavio. Pokušala sam da ih pozovem telefonom, ali niko se nije javio ni tada, niti sledećih nedelja. U početku sam se ljutila, a onda sam počela da se brinem da se mojim prijateljima nešto dogodilo.

Prošlo je možda dva ili tri meseca. Putovala sam nekim poslom u Jerusalim, kada sam iz kola videla Svraku kako nasmejan ide kraj jedne zgodne crne žene. Prebacio joj je ruku preko ramena i smejaao se glasno. Parkirala sam auto na nedozvoljenom mestu i istrčala pred njih.

Lea! - uzviknuo je Svraka radosno. - Baš mi je drago što te vidim. Dozvoli da te upoznam sa mojom suprugom Orli. Izvini molim te za ono poslednji put, kada smo se sreli. Bio sam zaista u gužvi.

Osvrtala sam se nervozno zbog kola, što je Svraka odmah shvatio. Verovatno je i primetio kada sam izašla iz kola.

- Ovde iza ugla odmah imaš parking. Čekaćemo te kod Atarija.

Sedeli su zagrljeni u kafeu. Bila sam zbunjena.

- Razumem - rekao je Svraka. - Ne shvataš šta se zbiva. Pa znaš, ne bi bilo ništa ... Okrenuo se ka Orli i izvinio što govori na srpskom. - Ali, jednog sam dana morao reći Grani da sa Orli imam kćer. Ona je već velika devojčica i želi da živi kraj svog tate.

- A Grana?

- Nije mi rekla kada se spakovala i otputovala za Jugoslaviju. Jednostavno je nestala. Svuda sam je tražio. Prijavio njen nestanak policiji. Onda su mi zajednički prijatelji javili da im je pisala iz Jugoslavije. Pa, ona se, u stvari, nikada nije ni privikla na Izrael. Šta kažeš za Orli?

Nasmejao se i poljubio je u oko.

- Ona sve zna. I bilo joj je žao Grane, ali kada se sve to događalo sa našom ćerkom, onda ništa nije znala. Bilo je sve to, Granin nestanak, baš one subote kada je trebalo da dođemo kod tebe. Ja sam se onda odmah odselio kod Orli. Zato ti se nisam javio. Hoćeš li pozvati sada nas troje na ručak? Možemo li doći za sledeći šabat?

Tilda

Tilda? Da li je sefardskog porekla? Ne, on sasvim sigurno nema nikakvih rasnih predrasuda ni kada su Japanci ili Kinezi u pitanju, a pogotovo, da li je neko Sefard ili Aškenaz. To mu je apsolutno bilo svejedno. Nekada se bavio istorijom i ovo ga je pitanje interesovalo najviše iz naučnih i antropoloških razloga. Prezime Papo moralo bi biti odnegde iz Španije. Doduše, glasno to ne bi rekao, ali njihova se kuhinja sasvim razlikovala od nemačke, čiji gefilte fiš, koji stalno pominju, njemu nikako nije prijao. Sve je to pitanje navike, a ne predrasuda. Ni hrana mu nije bila bitna. Njegova Klara je bila vešta domaćica i zato ju je, između ostalog, veoma cenio. - Klara, Klara - ponovio je glasno - zašto si me tako rano napustila?

Imala je samo sedamdeset i pet godina. Vreme koje nije za umiranje. Evo, njemu je osamdeset i četvrta, a pomišlja na novi početak, na ženidbu. Ne moraju se venčati. Nikada mu te formalnosti u životu nisu bile važne. Živeće lepo zajedno, kod njega je sve sređeno. Iako je stanovao kao udovac već sedam godina sam, sve je bilo sređeno, nikad prašine nije bilo u stanu. I dok je Klara bila živa, njegov je posao bio da opere sve podove, bar svakog petka i da obriše prašinu. Ne bi Tilda imala mnogo posla. Jedino, ne zna kako bi rešili pitanje čuvanja njenih unuka. Ali, ni to neće biti problem. Kada se dvoje dogovore, sve se može srediti. Mada, priznao je sebi, on bi više voleo da stanuju kod njega, u Pardes Hani, nego u Haifi. Lep je

Haifa grad, ali on je navikao na svoju baštu. Na kraju, ako ne budu rešili drugačije problem čuvanja dece, putovaće svakog jutra u Haifu, možda kod njene dece prespavati, ako bude jaka kiša, a onda će vikend provoditi svakako u Pardes Hani. Javljao se Tildi više puta, čestitao joj praznike i ona se lepo zahvaljivala. Čak joj je jednom poslao i razglednicu Natanije. U jednom trenutku se bio zabrinuo da je suviše mlada za njega, ali ljubazna sekretarica Kluba ga je razuverila: "Gospođa Tilda je vrlo simpatična osoba, ne može biti mlada kada ima unuke." Prijatna je ta sekretarica, ali, po njegovom mišljenju, pomalo i indiskretna. Pitala ga je, recimo, zašto se interesuje za Tildu. Smislio je da pretpostavlja da su neki daljnji rođaci iz starog kraja. Saznao je da se ona nedavno doselila, pa je želeo da je pita - može li joj se u nečemu naći. Uporedio je telefonski imenik Kluba od prethodne godine i video da je tamo objavljeno njeno ime, koga u ranijem imeniku nije bilo.

U prvom momentu je mislio da je iznenadi. Pojaviće se sa buketom cveća, predstaviće se, a onda će sve ići redom, polako. Neće biti agresivan. Neće joj prvi put ni predložiti brak. Pozvaće je da sa decom dođe kod njega u Pardes Hanu. Ne treba prenačgiti, znao je to iz iskustva. Prošli put, kada je mislio da će poduhvat uspeti sa Veronikom, pa joj je posle mnogih telefonskih razgovora, otišao u posetu, ispostavilo se da ona nije ozbiljno shvatila njegove namere, niti je uopšte pristajala na bilo kakav razgovor te vrste. Ruku na srce, nije mu se mnogo ni dopala i, u stvari, bio je srećan kao i onda kada nije pristao da sa Rozikom otputuje u Mađarsku. Miločka mu se do sada najviše dopala, ali, ispitujući njeno ukrajinsko poreklo, došao je do zaključka, mada je ona to krila, da je napravila gijur pre nego što je došla u Izrael. Dakle, ona uopšte nije ni bila Jevrejka. Nije njemu to najviše smetalo. Bilo mu je krivo što je pokušavala da ga obmane. I taj njen mek izgovor u ivritu išao mu je na nerve. Ona mu je i dalje dolazila i bila je mnogo mlađa od njega. Sve je to u redu, ali nije želeo da sa njom gradi svoju budućnost i to joj je otvoreno rekao.

Sada se usredsredio na Tildu. Javio joj je da ima nekog posla u Haifi i ona je rado prihvatila njegov predlog da ih poseti. Ovog puta je kupio za nju bombonjeru. Nije hteo ponovo cveće da nosi. Za decu je poneo neke igračke. Bile su dosta skupe, ali bio je svestan toga da mora da ostavi utisak galantnog čoveka. Putovao je autobusom do glavne stanice, a onda je uzeo taksi. Bilo je osam sati ujutru kada je stao pred Tildinu kuću u ulici Rav Berlin. Spolja nije izgledala loše. To ga je zabrinulo. Sva u senci drveća, lep ulaz u prizemlju. Ona možda neće pristati da se preseli. Ali, biće tolerantan, odlučio je. Kako god ona bude htela.

Bilo je pomalo rano, ali bio je nestrpljiv. Pozvonio je. Vrata mu je otvorio sedi oniži čovek. Pročitao je na vratima "Mišpahat Papo" - porodica

Papo, ali se u prvom trenutku trgao - da nije pogrešio ulaz.

- Ja sam kod gospođe Tilde - rekao je na srpskom.

Čovek je klimnuo glavom, pružio mu ruku i predstavio se:

- Cvi! Drago mi je. Vi ste sigurno Avraham? Mi vas očekujemo, mada nismo mislili da ćete tako rano doći. Tilda je odvela decu u gan.

Skinuo je šešir. Napolju je već upekla vrućina, ali u senovitom stanu bilo je prijatno. Međutim, on je tek sada počeo da se preznojava.

-Mogu li da vas ponudim nekim hladnim pićem, sokom od jabuka, možda?

- Ne, hvala, nisam žedan.- Čutao je.

Na vratima se pojavila seda ženica. - To ste vi, gospodine Avrahame? Tako rano ste stigli? Baš ste nas obradovali. Zna, mi ovde, sem dece, nemamo nikoga. U ovim godinama prijatelji se teško stižu i nas je vaša briga za nove doseljenike veoma dirnula. Evo, sačuvala sam vam sve novine koje smo dobili iz Jugoslavije, da se podsetite malo starog kraja.

Nije je tako zamišljao. Mislio je da je crna i visoka, tanka. A ona ništa od svega toga nije bila.

- Onda bih ja mogao da odem do samousluge. Gost mi neće zameriti - rekao je Cvi. - Kasnije će biti jako toplo.

Tilda je pričala o svojim utiscima u Izraelu, skupoći, nostalgiji. Nije mogla da se zaustavi. - Jao, pa izvinite! - rekla je. - Raspričala sam se, a ne pitam ni da li ste doručkovali. Evo, odmah ću nešto da priprelim. Predstaviću kafu. Da li ste za crnu ili nes?

- Ne pijem kafu - rekao je Avraham. - Ovde sam doneo neke sitnice za vas i decu.

- O, kako ste vi ljubazan čovek! Na sve mislite!

- Da. Izvinite, biću iskren, dok se gospodin ne vrati iz samousluge. Da li je to nešto ozbiljno?

- Molim? - Tilda ga je pogledala sa nerazumevanjem. -Izvinite, nisam razumela vaše pitanje.

Spustila se na stolicu.

- Pa, hteo sam da pitam, da li između vas i gospodina Cvija postoji nešto ozbiljno, recimo, brak, ili je on, možda sused, brat od tetke, ne znam ko. Zato vas i pitam.

- Mi smo četrdeset i tri godine u braku - rekla je. Kako ne bi bilo ozbiljno. Venčali smo se još na Rabu, za vreme Drugog svetskog rata, kada smo bili u izbeglištvu. Izvinite, a zašto me vi to pitate?

- Tek onako. Iz interesovanja. Pa, niste mi nikada u našim telefonskim razgovorima njega pominjali.

- Ne znam, možda nisam, ali sasvim je logično da sam udata kada imam unuke. Niste me ništa u vezi s tim pitali. Provrila je voda za kafu. Pijete li slađu?

Cvi se pojavio na ulaznim vratima. - Kupio sam fino crno vino - rekao je. Dve za jednu. Rasprodaja. Sada ćemo nas troje da nazdravimo kao u stara dobra vremena, kada nam gosti dođu.

Tilda je donela kristalne čaše. Bila je zbunjena.

- Sve u redu? - Cvi je posmatrao Tildu. Činila mu se nekako bledom i zabrinutom.

- Suviše radi - rekao je. - Nije to za njene godine. Ali, znate kako je, navikla je. Tu su deca, oni rade, pa unuci. Tilda kuva za sve nas, a to zamara. Upoznaćete i naše unuke. Još malo, pa ću otići po njih u gan. Le hajim! - podigao je čašu i kucnuo se sa njim: - Za naše novo prijateljstvo. Ja sam, znate, - dosta povučen, ali moja Tilda je oduvek bila, čak i dok je radila, druželjubiva i nikada joj ništa nije bilo teško. Zнала je da dočeka sa mnom zoru u kafani i da se malo dotera, i pravo, bez spavanja, ode na posao.

Tilda se povukla u kuhinju da spremi ručak.

- Nisam vas pitala, da li volite pitu od trešanja sa orasima, da zasladimo ručak?- promolila je glavu iz kuhinje.

- Da, obožavam - odgovorio je Avraham. To godinama nisam jeo.

- Možda bismo mogli da odigramo partiju šaha dok Tilda ne spremi ručak? - predložio je.

- Ne igram šah - Avraham je slegao ramenima.

- Onda ćemo odigrati partiju dama. To je laka igra. Ako ne znate, naučiću vas.

Cvijev osmeh je bio širok i dobrodušan. Avraham je poverovao da nije nikakva zavera bila u pitanju.

Kojim morem ploviš sada

Ležala sam zavaljena u fotelji sa nogama prebačenim preko naslona. Trebalo je samo da ih spustim i napravim tri koraka da bih došla do zdele sa kikirikijem. Ali, nisam imala snage da to učinim, mada sam za kikirikijem čeznula kao da je droga sa koje ne uspevam da se skinem. Tako sam bila smlaćena, a nisam mogla ni da odvojim pogled od televizijskog ekrana, gde se Kristl upravo odlučivala da napusti Karingtona, zbog doktora koji je bio smrtno zaljubljen u nju. Posle vrelog tuša, u bade-mantilu i nakon zamorne nedelje, bila sam potpuno opuštena i predana uzbudljivim događajima u seriji *Dinastija*.

Tada se oglasilo zvono. Pogled mi se spustio na zidni sat. Skazaljke su se sklopile na deset minuta do deset. Nisam nikoga očekivala. Kako se zvono ponovilo, krenula sam ka vratima. Kroz okruglo prozorče, kao i obično, nisam mogla da prepoznam lišnost koja je stajala u mračnom hodniku. Odkrivala sam vrata, mada sam čitala u novinama da ubice u poslednje vreme haraju Beogradom, da upadaju u stan kada znaju da neka žena živi sama. Preda mnom je stajala visoka, nepoznata devojkica.

- Da? - obratila sam joj se.

- Vi ste Lea Štraser? - upitala je.

Klimnula sam glavom

- Mogu li da uđem? - pitala je i ne sačekavši odgovor, blago me je gurnula i prošla kraj mene.

Osvrtala se oko sebe i zaustavila pred slikom Olje Ivanjicki.

- Ovo je Olja! - rekla je. Zanimljiva slikarka. I ličnost.

Ušla je u sobu. - Nju sam već upoznala.

Po njenom ruskom akcentu pomislila sam da je to Larisa koja je nedavno doputovala iz Lenjingrada.

- Tanasije mi je mnogo pričao o vama - rekla je i spustila se u svoju fotelju.

- Nu, vi gledate taj američki šljama? - pitala me je i nasmejala se zvonkim glasom drske devojčice.

Umesto odgovora pogledala sam je upitno.

- Možda je malo kasno? - Osvrnula se oko sebe. Od Tanasija znam da stanujete sami, pa sam mislila da svratim do vas, da se dogovorimo o saradnji. Vi ćete biti moj lektor?

Čula sam da je neka devojka doputovala, kao stipendista, u Beograd i da treba da prevodi našu književnost. Sada je i sama počela da mi priča o tome. Mogla sam da je razumem, mada sam ruski učila samo u osnovnoj školi, ali ni ona, kako se činilo, nije znala srpski.

- Šta ste, do sada, od naše književnosti prevodili? - pitala sam je.

- Ako ste serjozni - rekla je i nastavila da govori ruski - moglo bi se reći malo ili gotovo ništa.

- Pa na osnovu čega ste dobili stipendiju? - raspitivala sam se. - Možda ste studirali naš jezik?

- Ali, ne! - priznala je.

Studirala je tehnologiju, mada nije diplomirala. Onda je saznala za mogućnost stipendije i zamolila jednu prijateljicu, čiji su roditelji, kao diplomate, boravili u Beogradu pa je znala srpski, da joj prevede naše narodne pesme. Ona ih je poslala na konkurs, kao svoj prevod i bila je primljena. Dok je pričala, kikotala se, uživajući u nelagodnosti koju nisam uspevala da sakrijem.

- Kelner se strašno smejaio kada sam u restoranu poručila čašu rujnog vina. Zamalo nije pao.

Ustala je i počela da vadi knjige sa moje police, da ih prelistava i vraća, dok sam sa užasom primećivala da je nekoliko, baš značajnih, ostavila po strani, kraj svoje torbe. Spustila se u fotelju i počela da čita kao da je sama u nekoj biblioteci.

- Da li ste čitali Ljermontova? - pitala me je i ne sačekavši odgovor, dodala - A šta mislite o Puškinu? Jelte da je sjajan? Tako duhovit!

- Kako mislite da lektoriram vaše prevode? Ja ne znam ruski! - branila sam se.

Kao da sam rekla nešto veoma duhovito, prekinula me je:

- Pa šta će vam ruski? Ja prevodim na srpski. Kanječno!

Pričala je i čitala. Ostavljala knjige i ponovo ih uzimala. Špiker je objavio televizijski program. Ponoć je već davno prošla, a Larisa je i dalje sedela. Posmatrala sam je. Imala je usko, ovalno lice, uramljeno u tešku talasastu crnu kosu koja joj se spuštala do pola leđa.

- Izvinite, kako ste rekli da se zovete? - pitala sam je.

- Nisam kazala? Larisa Davidovna Abramovič - rekla je, ne dižući pogled sa teksta u koji se udubila.

- Vi ste Jevrejka? - pitala sam je.

- Jevrejka? Zašto bih bila Jevrejka? Moji su iz Gruzije, zapravo otac. A mama mi je iz stare lenjingradske plemićke porodice. Njen otac se odrekao titule i učestvovao u Oktobarskoj revoluciji. Bio je komunista.

Posmatrala sam je. Tamna put, malo povijen, uzak nos. Tako sam zamišljala jerusalimske kćeri u *Pesmi nad pesmama*.

- I ime vam je jevrejsko.

- Kod Rusa ima mnogo biblijskih imena. To su međunarodna imena. Zar ne? Pa i vaše ime je jevrejsko, Lea, zar ne?

- Ali, ja i jesam Jevrejka.

- Da? To mi niko nije rekao. A, šta, vi ste rasista, vama je važna nacija? Meni je potpuno svejedno šta je ko i još manje mi je bitno šta su mu roditelji.

Bacila je pogled na sat i kao da je konstatovala nešto veoma neobično i veselo, kliknula je:

- Da li je moguće? Ponoć je već davno prošla. Ne mogu da idem na Banovo brdo peške. Nadam se da neće biti komplikovano da prespavam kod vas? Eto, sami ste krivi. Davno mi negde nije bilo tako prijatno. Samo, morala bih da večeram. Strahovito sam gladna.

Postavila sam sto i stavila sve što sam sebi spremila za vikend pred svoju gošću.

- Nećete da mi pravite društvo? - glas joj je bio veoma ljubazan.

Rekla sam joj da sam već večerala i pošla u sobu da joj namestim krevet. Još nisam bila presvukla posteljinu, kada se Lara pojavila.

- Bilo je sjajno - rekla je. - Divno sam večerala. Naročito mi se dopadaju vaše pečene paprike. Mogu li da pospremim i operem sudove?

Objasnila sam joj da se ne bi snašla, ne zna gde šta stoji. Vratila sam se u kuhinju. Bila sam zapanjena. Lara je sve obrstila, više nego što bi meni bilo dovoljno za dva dana. Pogledala sam je. Struk joj je bio kao u osice. Da li je moguće? - pitala sam se.

- Hoćemo li još malo da ćaskamo? - predložila je. Meni se uopšte ne spava.

Objasnila sam joj da ja obično u ovo vreme već spavam i da me sutra čeka predviđeni posao. Pružila sam joj peškire i spavaćicu. Otišla je u kupatilo.

Ujutru, kada sam htela da ustanem, primećivala sam da mi nema papuča. Larisa se u njima šetala po kuhinji.

- U pravi čas ste ustali - rekla je - taman je čaj gotov.

Moj bade-mantil bio joj je kratak, ali njoj to, izgleda, nije smetalo.

- Izvolite - pružila mi je šolju sa čajem. - Ako volite šećer, stavite ga sami, kolikogod želite. Mi, u Rusiji, pijemo gorak čaj.

Ophodila se prema meni kao ljubazna domaćica. Kada sam izašla iz kupatila, Larisa je već bila spremna. Držala je torbu u ruci.

- Ovih nekoliko knjiga ću poneti. Ne mogu sada da uzmem sve što mi treba - dodala je.

Prišla sam joj i otvorila torbu. U njoj je bio Beličev *Pravopis*, Crnjanskove *Seobe*, dva poslednja broja časopisa *Književnost* i Dikensov *Dombi i sin*, na engleskom.

Pravopis mi treba svakodnevno - rekla sam i izvadila ga - a ove časopise nisam još ni sama pregledala.

Čini mi se da mi je glas bio rezak.

- Šta će vam Dikens?

- On je moj omiljeni pisac. Ovu sam knjigu čitala na ruskom, pa bih volela da proverim da li ću ga razumeti u originalu.

Spremno je vratila *Pravopis* i časopise na mesto.

- Ali - rekla je - Onda imam mesta za ove druge knjige u torbi.

Počela je da trpa knjige koje je ostavila po strani, na mom pisaćem stolu.

- Nisam htela da ih mešam sa ostalim knjigama. Mislila sam da ću doći za koji dan, kada ove koje nosim budem pročitala.

Sagla se da me poljubi u obraz. - Sada stvarno moram da idem. Bilo je čarobno sa vama - zaključila je, mahnula mi rukom i otišla.

Da li treba da kažem da sam ostala bez reči? Ali, ubrzo sam se navikla na Larisu. Upadala je nepozvana, nestajala na po mesec dana, a onda bi, opet došla, iznenada, još na pragu izula cipele i uzviknula:

- Svega mi je dosta! Ostaću kod tebe dok se ne smirim. Ovde mi je, ipak, najbolje.

I pored toga što sam navikla sama da živim i nikada nisam previše volela goste, Larisa mi nije suviše smetala, a i nisam imala izbora. I, kada sam joj ponekad kazala da mi smeta, ona bi bez ljutnje otišla i vratila se za par nedelja, bez reči, kao da se ništa nije desilo.

Jednom prilikom zatekla me je bolesnu, sa visokom temperaturom. Upozorila sam je da bi bolje bilo da se ne zadržava, jer bi mogla da dobije grip od mene. Larisa me je pogledala začuđeno. Ostala je kraj mene nedelju dana, dok se potpuno nisam oporavila. Kovala mi je čaj, nabavljala lekove, spremala stan. Bila je izuzetno inteligentna. Brzo je učila srpski, ni sama ne znam kako. Prevodila je sa manje grešaka od profesora koji su rođeni u Beogradu, gde su i diplomirali. Prihvatala je svaki moj savet.

-Tanasije, izgleda, nema namere da se razvodi - rekla mi je jedne večeri. Bila sam zapanjena. Kaže da mene voli. Sa njom je u braku deset godina. Ali, oni nemaju dece. Zašto bi onda ostao sa njom?

Primetila sam da joj moj kolega telefonira kada je kod mene. Zapazila sam da se u zadnje vreme,

kada se u redakciji sretne, zbuni. Međutim, znala sam da je toliko vezan za svoju ženu, da nikada nisam ni mogla da pretpostavim da bi je napustio.

Jedno se veče Larisa javila telefonom i uljudno me pitala da li mi ne bi smetalo ako bi me posetila sa svojim prijateljem Toljom? Odgovorila sam potvrdno i oni su se pojavili kroz pola sata. Tolju mi je predstavila kao dopisnika TASS-a koji je upravo stigao iz Moskve. Larisa mi je delovala nekako drugačije nego obično. Pre svega, zategla je kosu u punđu. Umesto široke dugačke suknje, obukla je uzani kostim. Mokasine je zamenila za čizme sa visokim potpeticama, a svoju uobičajenu torbu, u koju bi trpala sve, od hrane do knjiga, novina koje mi nisu bile potrebne i jabuka koje je bezumno proždimala - za otmenu tašnu od zmijske kože. Ostavljala je utisak prave dame, pogotovo kada je sela i prekrstila noge, govoreći ozbiljno o međunarodnoj političkoj situaciji.

Tolju je interesovalo šta se kod nas događa na političkoj pozornici i iza nje. Hteo je da o tome čuje nešto od osobe koja nije u "establišmentu", kako je naglasio, a dovoljno je inteligentna i poštena da može da da impresiju o opštim prilikama. Objasnila sam mu da nisam upućena u politiku, da me ona ne interesuje i da ne bih umela ništa da mu ispričam. Ali, on se nije dao, a Larisa ga je podržavala. Baš im je takva osoba, kao što sam ja, neophodna. Jer, u socijalizmu i komunizmu, kako su govorili, ljudi su poštene. To nije komercijalizovan svet koji sve posmatra kroz dolar, već ima više ciljeve pred sobom - slobodu, kulturu i stvaralaštvo.

- Po mom mišljenju - rekla sam - suština slobode je u demokratiji, kakva, eventualno, postoji na Zapadu, dok je socijalizam vrlo relativni pojam, a o komunizmu u životu ne može biti ni reči, to je samo jedna od nerealizovanih ideja koja će zauvek samo to i ostati.

Tolja me je posmatrao iznenađeno. Larisa je pogledavala čas u njega, čas u mene.

- Ti ne shvataš - prekinula me je. - Ideju ne poznaješ dovoljno, jer ovde još nije realizovana!

Iznenađio me je njen vrlo dobar engleski jezik, mada se ono rusko umekšavanje i akcent nisu mogli izbeći, isto toliko kao i kada je srpski govorila. Kod Tolje, koji je, kako je rekao, rođen i odrastao u Litvaniji, ovo se umekšavanje jedva osećalo. Ali, i on je sasvim, kao i Larisa, bio ubeđen da je komunizam u Sovjetskom Savezu pobedio i da se njegov pozitivni uticaj može očekivati u celom svetu, jer je to ideja koja će, kao jedina pozitivna, zavladati uskoro zemaljskom kuglom.

- To je naša budućnost - saopštio mi je Tolja i Larisa ga je zadržano posmatrala. Već je počelo da sviće kada su napustili moj stan. Bila sam ljuta na Larisu, ali nisam imala prilike da joj to saopštim, jer se dugo nije pojavljivala. Tanasije me

je jednom pozvao telefonom, mada je sedeo u susednoj sobi do moje, i pitao:

- Lea, recite mi molim vas, da li ste u kontaktu sa Larisom? - Šta se sa njom, uopšte, događa?

Ispričala sam mu da sam je poslednji put videla kada je kod mene bila sa dopisnikom TASS-a i da mi se od tada nije javila. Čim sam to izgovorila, shvatila sam da sam pogrešila. Posle kratkog prekida razgovora, misleći da je Tanasije prekinuo vezu, čula sam njegov glas:

- Meni, ipak nije jasan njen boravak ovde, kao ni povod njene stipendije. Zašto treba ona da prevodi na srpski jezik, pored toliko naših prevodilaca? Razumeo bih da su je poslali da prevodi sa našeg jezika na ruski. Ceo mi je njen boravak ovde nejasan - zaključio je.

Mada sam se i sama kolebala, objasnila sam mu da je trebalo da ona ovde savlada dobro srpski, kako bi kasnije prevodila sa našeg jezika, a da će, uz našu pomoć i sa poznavanjem ruske književnosti, moći da uspostavi dobru saradnju sa nama i predloži nam prave stvari za prevod.

- Slušajte, Lea - prekinuo me je - pa to su besmislice. Neko ko ne zna ni reči srpskog, treba da prevodi na ruski, a istovremeno, ona nema pojma o književnosti, ni ruskoj, niti bilo kojoj, treba da nam savetuje šta da prevodimo i da to sama čini. Pa to su, u najmanju ruku, gluposti.

Mada sam se slagala sa njim, pokušala sam da nađem obrazloženje u saradnji sa Međunarodnom knjigom koja je želela razmenu u izdavačkoj saradnji i podržavala sve projekte te vrste. Ali, Tanasije nije delio moje mišljenje, mada mi je bilo jasno da je najmanje to što ga interesuje - povod Larisinog boravka. On je jedino želeo da zna: gde je Larisa sada i da li je sa Toljom?

Bila je već kasna jesen kada se Lara pojavila kod mene. Koža joj je bila bakarna, osunčana i nasmejana, zračila je i nekom unutrašnjom svetlošću.

- Zar nisi mogla da se javiš jednom kartom? - pitala sam je.

- Dakle, čeznula si i ti za mnom?

Kikotala se kao i obično. - Tolja se vratio u Sovjetski Savez. Odatle će putovati u Australiju i pitanje je da li ćemo se ikada još videti. Ali, možda je i bolje tako. Proveli smo divno leto u Budvi. Bili smo i u Herceg Novom. Obišla sam Crnu Goru. I Bosnu. Strašno mi se dopada Sarajevo. Mislim da bih mogla da živim tamo. Upoznala sam u Bosni slikara Selima Karahasana. Šta znaš o njemu?

- Ne pamtim da sam takvo ime čula, ali to ništa ne znači. Ne poznajem tamošnje slikare.

Ispričala mi je da je on fantastična ličnost, moglo bi se reći - renesansna, zaključila je.

- Da li je slikarstvo ono što te je najviše očaralo kod njega? - prepoznala sam neki bes u svom glasu.

- Selim je, takođe, oženjen?

- Šta ti znači "takođe"? Ako se odnosi na Tanasija, mogao bi, zaista, da prestane da me juri i zabada mi u vrata preteće ceduljice. Sve vreme

pokušava da mi objasni kako je patrijarhalna ličnost i zbog toga ne može, ma koliko me voleo, da napusti svoju ženu. Kada mu otključam vrata i kada se baci na mene, potpuno zaboravlja da je patrijarhalna ličnost. Molim te, reci mu...

Kazala sam joj da nemam namere da se uplićem u njene ljubavne veze, ali ona je kroz smeh izgovorila da mogu biti bez brige što se Selima tiče, jer on je musliman i kod njih je, kako je rekla, višeženstvo popularno.

- Ali, ne i žena sa više muškaraca - upozorila sam je.

Sledeće se nedelje pojavila kod mene sa svojim slikarom. Pozvali su me da dođem na otvaranje njegove izložbe, u nekoj školskoj biblioteci, na Čukarici. Selimova platna bila su odista neobična, puna jarkih boja koje su se smenjivale sa tamnim tonovima. Njegovim nebom letele su kuće, zveri, a iz oblaka izletala bestesna bića sa dugim plavim kosama.

- Šta kažeš? - pitala me je Larisa zaneseno.

- Zanimljiv je - složila sam se.

- Zar samo to?

- Rekla sam ti da nisam merodavna.

Nakon izložbe Larisa se nije pojavljivala nekoliko dana, a onda je, sva ubledela, kada sam joj otvorila vrata, duboko uzdahnula:

- Otišao je. Ne znam da li ću to preživeti.

Onda je navalila da prevodi Viktora Jerofejeva na srpski. Dala mi je da pročitam njen prevod. Bila sam iznenađena. Gotovo da nisam imala primedbi.

- Pa, naravno! - smejala se onim svojim, gotovo dečjim kikotom. Tanasije je lektorisao moj prevod.

To me je naljutilo. Pitala sam je - zašto je onda trebalo da ja pročitam taj tekst?

- Htela sam da vidiš kako se kod nas, u Rusiji, piše dobra kritika. Jerofejev je direktor Instituta za svetsku književnost, ali, istovremeno, i sjajan pisac.

Larisa je istovremeno prevodila i dela Dobrice Ćosića na ruski jezik. Strahovito je mnogo radila, ali je neprestano bila i na svim pozorišnim premijerama, filmskim predstavama i izložbama. Ne znam kako je uspevala sve to da postigne.

Jedne je večeri, kao i obično, upala iznenada kod mene.

- Sutra odlazim u Izrael! - rekla mi je. - Samo ću se sa tobom pozdraviti. Molim te, objasni Tanasiju. Reci mu da ću mu pisati. Donela sam ti sve prevode koje sam uradila. Javiću ti se iz Jerusalima. Moji su već tamo. Gorbačov ih je pustio.

Gledala sam je zapanjeno:

- Rekla si da nemaš nikakve veze sa Jevrejima.

- Da? Stvarno sam to rekla? Pa, možda. Nismo se dovoljno poznavale.

- A tvoje obaveze, stipendija?

- Moja je stipendija istekla još letos. Prevela sam više nego što je bila moja obaveza. Na kraju, ne znam ni šta su oni tamo od svega što sam prevela, objavili, a vidim da ni vi ovde niste pre-

terano zainteresovani. Većina mojih prevođa leži u fijokama urednika. Sada moram da idem. Čeka me cela noć pakovanja.

Odbila je moju pomoć. Ujutru, u pola sedam, bila sam na željezničkoj stanici. Lara je stigla u posljednjem trenutku. Oči su joj se napunile suzama kada me je ugledala.

- Znaš - rekla je - ti si moj najbolji prijatelj iz svih vremena. Imala si najviše razumevanja za mene.

Htela sam da joj mahnem, ali voz se već udaljivao sa perona kada je Larisa promolila glavu kroz prozor kupea. Ne znam da li je videla moju ruku. U Budimpešti je trebalo dva sata nakon toga što stigne voz, da poleti avion za Tel Aviv. Zamolila sam je da mi piše čim stigne, ali sam znala da mi se neće javiti.

Međutim, tada nisam pretpostavljala da ću je posle nekoliko godina, kada sam se i sama odselila u Izrael, ponovo sresti. Još prvih dana po mom dolasku, potražila sam je u spisku doseljenika iz Jugoslavije, pa zatim u Udruženju sovjetskih Jevreja, ali kako se i Sovjetski Savez raspao, to tačna evidencija useljenika nije ni mogla da se utvrdi. Već sam bila posumnjala da ću je ikada naći, kada sam jednog jutra, razgledajući knjige u antikvarnici u Mea Saarimu, ugledala visoku, krupnu ženu kako skida časopise sa police. Imala je na glavi crnu vunenu kapu, mada je bila jesen i u Jerusalmu nisu počele da padaju kiše. Posmatrala sam je neko vreme, a onda joj, sasvim uverena da ne grešim, prišla. - Larisa?- oslovila sam je. Podigla je svoje zelene oči i vrisnula:

- Ejze haftaa, Lea! Samo bi Tvorac mogao da mi objasni odakle ti u Arecu! - Toliko sam već naučila hebrejski da sam razumela njene reči: kakvo iznenađenje!

Spustile smo se na klupu pored police. Nismo imale strpljenja da izađemo i potražimo neko mirnije mesto. Jedan mladić sa pajasima ispod crnog šešira želeo je da baš na toj polici potraži naslove koji su mu, očigledno, bili neophodni. Odmah sam zapazila nešto neobično na Larisi. Njena griva crne kose koja joj je ukrašavala lice, nestala je, tako da su joj jabučice sada bile veoma istaknute. Ta se kosa nije mogla skupiti pod kapu.

Primetila je da je posmatram i prekinula svoje raspitivanje o zajedničkim prijateljima u Beogradu: - Ja sam "hozer le tšuva" - objasnila mi je - što znači: povratnik veri!

- Zar nisi verovala u komunizam, u savršenstvo te ideje? - pitala sam je.

Nasmejala se svojim zvonkim, još uvek nestašnim kikutom devojčice, mada su joj se oko usana urezale dve oštre bore koje ranije nije imala:

- Mnogi su verovali u komunizam, ali su se vratili Tvorcu, jer jedino je u njemu prava istina.

Ispričala mi je da je pred udajom. Mladić sa kojim vodi ljubav je, takođe, hozer le tšuva. Zbog njega je morala, kao i ostale pobožne Jevrejke, da se ošiša do glave. To je zahtevala njegova poro-

dica. - Veoma je mudar, - rekla je. - Čita Rašija, studira *Talmud*, jerusalimski i vavilonski. Mnoge stavove zna napamet. - Mešala je srpski jezik sa hebrejskim, ubacivala ruske reči i stalno se smejala. - On je mlađi od mene sedam godina. Upoznaću te sa njim.

- Larisa! - oslovila sam je sledećeg jutra, kada sam je pozvala iz Bejt Kanade, kvarta u Jerusalmu, gde sam tada stanovala.

- Lea? - odazvala se. - Zaboravila sam juče da ti kažem da ja nisam više Larisa. Moje ime je sada Sara Davidovna Abramovič. Morala sam da ga promenim i molim te nemoj više pominjati moje negdašnje ime, jer to donosi nesreću.

Trudila sam se da to ne činim, ali nikako nisam uspevala da se naviknem na njeno novo ime i uvek bih se ponovo iznenadila kada bih je videla sa kapom na glavi. Upoznala sam i Josefa, njenog budućeg muža. Bio je simpatičan mladić, ali nekako ćutljiv i tužnog izraza lica. Primećivalo se da je mlađi od Larise. Posmatrao ju je sa divljenjem i nije mogao da sedi pored nje a da je ne dotakne po ramenu ili ruci, da joj ne pogladi lice. Ona mu je stalno sklanjala ruku, kao da tera dosadne mušice.

Larisa mi je rekla da prevodi sa ruskog na hebrejski jezik, što mi nije bilo jasno, kako neko može tako brzo da nauči ovako težak jezik. - Josef to rediguje, - objasnila mi je. - On je sabra, rođeni je Izraelac, ali njegovi su iz Odese, tako da je njegov maternji jezik ruski.

Dolazili su nekoliko puta kod mene, donosili mi novine "Šaar lemathil", vokalizovane, za početnike u hebrejskom jeziku. Običnu štampu nisam mogla da čitam, jer se u njoj, kao ni u literaturi, ne pišu samoglasnici. Objasnjavali su mi komplikovane izraze. Josef je je bio zadivljen Larisinim znanjem hebrejskog, i ne samo tim, bio je očaran njom. Govorio je da ga ona prevazilazi u tumačenju *Talmuda*. Dok je pričao o njoj, oči su mu blistale nekim posebnim sjajem.

Pozvali su me na svadbu. Bilo je to pravo hasidsko venčanje. Sara je za tu priliku imala, kao što je to običaj nalagao, periku od sopstvene kose napravljenu, ali se ona nije mogla uporediti sa njenom lepršavom sjajnom grivom. Josefovi roditelji su se bili zadužili da bi venčanje njihovog najstarijeg sina bilo po svim propisima i da bi u Jerusalm doputovali svi njihovi rođaci iz Beerševe, Kirjat Ate i drugih izraelskih gradova i kibuca. Bilo je oko 300 zvanica. Igralo se i pevalo do zore.

Posle nekoliko meseci odselila sam se u Haifu. Iznajmila sam sasvim prijatnu sobu na Karmelu i našla posao u jednoj Stejmatkovoj knjižari, na odeljenju za strane knjige. Sa Sarom sam se povremeno čula telefonom. Nisam imala utisak da je zadovoljna svojim životom. Uostalom, i meni je bila neobična u tamnoj dugačkoj haljini i pokrivenom glavom. Bila je zima kada se Josef jednog jutra pojavio u knjižari gde sam radila. Bio je bleđ,

mršav, upalih obraza. Upitao me je - znam li nešto o Sari. Već nedelju dana je nema. Nestala je bez reči. Pitala sam ga da li je bilo nekog konflikta među njima, da li je ponela svoje stvari, ostavila neku poruku? Odmahivao je i vrteo glavom kao da ga strašno boli zub.

- Nadao sam se da ćete vi nešto moći da mi kažete. Ona je i ranije imala običaj da nestane na nekoliko dana, - rekao mi je - ali tada nismo bili u braku. Ne znam šta da kažem roditeljima. U stvari, oni misle da je ona kod vas, no sada ne mogu više da ih lažem. Imate li, možda, neke zajedničke prijatelje iz Jugoslavije, vašeg udruženja doseljenika? Ako ne uspem ništa, moraću njen nestanak da prijavim policiji. Plašim se da je nisu Palestinci oтели. Ponekad se šetala kraj granice.

Obećala sam Josefu da ću mu se svakako javiti ukoliko nešto budem saznala. Kasnije sam mu se javljala više puta telefonom, ali Sara je jednostavno bila nestala, pomišljala sam, sada, zauvek.

Bilo je već leto kada sam jednog dana otišla na plažu u Nataniju. Tamo su živeli moji prijatelji koje sam poznavala još u Beogradu. Pozvali su me da provedem vikend kod njih. Ležala sam na ligeštulu, kada je pored mene prošao tamnopusi mladić. Ušao je u vodu. Visoki talasi su zaklanjali i otkrivali lice mlade žene sa kratko ošišanom kosom. Možda ne bih prepoznala Larisu, jer je bila daleko od obale, a ja bez naočara, sem toga sunce mi je zasenilo pogled, da nisam čula onaj zvonak, još uvek, devojački smeh.

- Sara! - doviknula sam, ali se žena nije obazirala. Već sam htela da odem, ali sam pokušala da je dozovem, viknuvši iz sve snage: - Larisa! - Huktanje talasa zaglušilo je moj glas. Ipak, bila je to Larisa-Sara. Izronila je iz mora i potrčala ka meni. Snažno me je zagrlila. U očima su joj blistale suze.

- Sara? - Pogledala sam je, još uvek ne verujući da je to ona.

Zaboravi! - Rekla mi je. - Nisam više Sara. Ni Larisa. Moje ime je Izabela Fernandez. Dođi da ti predstavim mog muža Mihaela. Dok nam je prilazio, šapnula mi je: - Ne pominji nikog i ništa. Uostalom, on je iz Španije. Zna samo ladino.

Mihael je natucio poneku englesku reč. Larisa-Sara-Izabela mi je objasnila da su se venčali na Kipru. Upoznali su se te zime, kada je Mihael došao da poseti svoje rođake u Jerusalimu. Zaljubili su se na prvi pogled i više se nisu rastajali. Mihael mi je priznao da je želeo da se oženi pravom Izraelkom i da je, u stvari, zbog toga došao u Izrael, mada nikada, kako kaže, nije ni pomišljao da će imati toliko sreće da naleti na Saru. Nije shvatao zašto je želela da promeni ime, jer njemu se baš to, pravo jevrejsko ime, dopadalo, ali u Barceloni, kuda iduće nedelje odlaze, ime koje je izabrala, sasvim će pristajati. Pozvao nas je da uđemo u more. Da se okupamo, ali nas dve smo se izgovarale visokim talasima, od kojih se stvarno nije moglo plivati.

- Zna li Josef da si se udala? - obrušila sam se na nju.

- Ne, nisam imala srca da mu kažem - priznala mi je.

- Pa, kako si i zašto sve to uradila?

- Nisam imala izbora. Prvi put sam u životu naišla na pravu ličnost koja me je oduševila i u koju sam se zaljubila. Zar nije divan? - pravdala se.

Objasnila mi je da je na Kipru predala svoje najstarije dokumente koje je ponela iz Rusije, da je tamo to jednostavno izvesti i da je rabin prihvatio sve uslove koje su ona i Mihael postavili. Na povratku joj niko nije tražio dokumenta, sve je bilo jednostavno. Mnogi Izraelci odlaze da se venčaju na Kipar, tako da niko na njih nije ni obratio posebno pažnju.

- Pa, ipak?

Razumela je moje nedovršeno pitanje.

- Nisam želela da te opterećujem. Zнала sam da će te Josef potražiti. Ali, nisam imala više snage da podnesem njihove molitve, njihovo oblačenje, šišanje do glave. Jednostavno, morala sam da pobegnem. Uostalom, oduvek sam čeznula za Španijom. Jedna moja baka došla je svojevremeno iz Španije u Lenjingrad. Zvala se Izabela. Nasmejala se nestašno, kao da mi je ispričala neku veselu šalu.

Na mom prozoru na Karmelu raste ljubičasto lišće, u čijem okrilju se pojavljuje cvet iste boje u svetlijoj nijansi. Ovde ga zovu - *Jevrejina litalica*. Kada ga ujutru zalivam, obraćam mu se sa Larisa-Sara-Izabela. Kažu da cveće voli kada se sa njim razgovara. Povremeno ga pitam:

- Reci mi, kojim morem ploviš sada?

Posle mnogo godina

Bilo je to zaista davno. Mogla bih da kažem, pre više od trideset godina. Ali, kako vreme prolazi, to se sećanja nekako sklopčaju, dobiju svoj oblik kao kokosov orah, one suviše vlasu oko njega otpadnu i ostane samo jezgro koje se čini značajnim delom života. Dakle, bilo je to u Jerusalimu. Pohađala sam Mahon Grinberg, neku vrstu visoke škole, kao postdiplomske studije za Jevreje iz celog sveta koji žele da nauče hebrejski jezik, osnove *Tore* i *Talmuda*, da upoznaju izraelsku književnost i steknu nove prijatelje. Te je godine bilo najviše studenata iz Južne Amerike - Argentine, Brazila i Čilea, nekoliko devojaka iz Njujorka, zatim Kanade, jedna Norvežanka, katolikinja, zatim Hana iz Poljske i dve Čehinje. Meni je, nekako, najbliža bila Rahel iz Egipta, možda stoga što sam u Beogradu studirala arapski jezik. Često smo razgovarale, šetale posle časova i časkale do dugo u noć. Uveče smo u hladnim, vetrovitim zimskim večerima sedele kod Rahel u sobi i uz čaj razgovarale o budućnosti koja je za većinu od nas tada bila neizvesna.

Kada je otoplilo putovali smo na sever, do Tiberije i kupali se u jezeru Kineret, po kome je, kako legenda priča, hodao Isus Hristos. Jedan naš prijatelj iz Beograda pustio je dugu kosu, kupio barku i vozio turiste dopola go, što je njih veoma razveseljavao, kao da su očekivali da će i on prohodati po talasima. Šetali smo do reke Jordana. Toliko priče oko nje i političkih razmirica, a mogla je, ako se čovek zaleti, da je u jednom skoku preskoči. No, devojke iz Južne Amerike plašile su se da ne upadnu u reku, pa ih je najzgodniji mladić u grupi prenosio s jedne obale na drugu, tako što je postavio veliki kamen nasred reke. Levom bi nogom stao na njega, zatim podigao curu i desnom nogom zakoračio na drugu obalu. Devojke su cikale kao kada bi u salu za ručavanje ušla mačka. Poskakale bi na sto kao da se divlja zver pojavila. Međutim, uveče, kada se sve stiša, u njihove su šatore ulazili rudari, najčešće Rumuni, sa kojima smo se upoznali u jednom usputnom restoranu. Tada bi se samo ponekad čuo potmul kikut, ali u njemu nije bilo nikakve panike. Rahel i Tomi iz Transilvanije bili su najčešće sa mnom, smejali smo se južnoameričkom temperamentu i pričali o tome šta ćemo raditi kada završimo školu. Tomi se divio Rahelinoj lepoti koja je podsećala na staroegipatske gravure, sva blistava, sa bademastim očima i kožom alabaster. Gdegod bismo stali, on bi je fotografisao.

Tomi i Rahel venčali su se još iste jeseni i našli lep stančić u Rehaviji, najlepšem kraju Jerusalima. Rahel je dobila posao u Bank Leumi, a Tomi je nastavio studije koje je dolaskom u Izrael bio prekinuo. Putovali smo zajedno na izlete. Naše se malo društvo sakupljalo uveče kod njih. Igrali smo "Čoveče, ne ljuti se!", ponekad remi i grickali kikiriki.

Ja sam se uskoro vratila u Beograd. Neko vreme smo se dopisivali, a onda su se oni odselili u Kirjat Šmonu, grad blizu libanske granice, na severu i tako se naša prepiska nekako ugasila, kao što to obično biva.

Sa odlukom da se devedesetih godina preselim sa porodicom u Izrael, često sam pomišljala na svoje negdašnje prijatelje, sa nadom da ću ih ponovo pronaći i da će se naše prijateljstvo nastaviti. Tako sam odmah, po dolasku, pokušala da ih potražim, raspitivala sam se kod zajeničkih prijatelja, čak jednom prilikom otputovala u Kirjat Šmonu, ali tamo sam saznala da su se oni davno odselili, neznano kud.

Stekla sam nove poznanike u Nataniji, gde živim, imala mnogo posla u kući, nastavila sam da pišem i prevodim. Ali, prijatelji u poznim godinama nikada ne mogu da budu bliski kao oni koje ste u mladosti stekli.

Jednom prilikom, gotovo odsutno, slušala sam priču o nekoj svadbi, kako je ko bio obućen, koje je poklone doneo, kako je ko izgledao. Za mene je to bio neki strani svet, slušala sam iz pristojnosti,

ali ne i sa interesovanjem. U jednom trenutku moja poznanica je pomenula imena Tomi i Rahel.

- Da nisu, možda, Palerovi? - upitala sam uzbuđeno.

- Da - odgovorila je. - Poznajete li ih?

- Nekada, davno. - rekla sam.

- Pa oni stanuju preko od vas, na uglu ulice Kralja Davida.

Kako je sledećeg dana bila subota, dan kada se ne radi, otišla sam ujutru rano do te zgrade, da pogledam spisak stanara. Našla sam njihova imena na sedmom spratu. Stajala sam u holu i razmišljala. Bilo je rano da ih posetim. Nisam želela da im telefoniram, mada sam od zajedničke prijateljice dobila njihov broj telefona. Htela sam da ih iznenadim. U tom trenutku kraj mene su protršala neka deca, a zatim sam čula rezak ženski glas: - Polako, Rut, ne juri! Osvrnula sam se. Niz stepenice se spuštala, pridržavajući se za gelender, seda, starija žena, a kraj nje dečmekast, bled čovek. Prepoznala sam ih.

- Tražite nekog? - oslovio me je ljubazno Tomi.

- Da! - odgovorila sam. Ja sam Lea.

- Da, a koga tražite? - ponovio je pitanje.

Rahel me je pogledala, ali se nije zaustavljala, požurila je za unucima.

- Ja sam Lea Štraser - rekla sam. - Nekada smo studirali zajedno u Mahon Grinbergu.

Tomi je skupio oči, zažmirio i osmehnuo se neodređeno. Zatim je doviknuo: - Rahel. Rahel!

Ona se vratila, vukući unuke nervozno za ruke.

- Hajde, Tomi, biće pretoplo, deca su nervozna.

- Sećaš li se Lee? - pitao je. - Izvinite, kako reko-ste, prezime? U poslednje vreme teško pamtim imena.

Jedan trenutak smo se gledale. Činilo mi se kao da je nekoj mladoj glumici šminker grubo ucrtao duboke bore, neophodne za novu ulogu koju je dobila.

- Lea? Lea! Kako da ne. Bože, kako ste se izmenili. Nikada vas ne bih poznala! - rekla je. - Da, da. Sećam se odlično. Ali sada, izvinite, moram da žurim. Uskoro će biti jako sunce. Zbog dece - dodala je.

- Koliko ostajete ovde? - pitao me je Tomi. Ne sačekavši odgovor, pružio mi je ruku. - Pa, ako budete imali vremena, sada znate gde smo, biće nam drago da nas posetite.

Skinuo je svoj šešir od slame i uputio se ka moru.

Baka

Pozvala sam je telefonom. Htela sam da joj kažem da stavi ručak u rernu da se ugrije, ali ona nije podizala slušalicu. Trebalo je da deca svakog trenutka stignu iz škole. Mogli su i oni to da urade, ali ja sam htela da joj dam neku obavezu, da bi se sama pred sobom osetila neophodnom. Otkako je prestala da radi, govorila je da više ne vidi smisao svog života, što me je veoma ljutilo, a istovremeno

i rastuživalo. "Zar ti ja ništa ne značim?" - pitala sam je. "Prema unucima si ravnodušna?" Razume se, takve pretpostavke je odbijala. Govorila je da je svesna toga da smeta, da bi naš život bez nje bio sasvim drugačiji i što je najgore, bila je u pravu. Zbog tog saznanja grizla me je savest.

Kada su počeli neredi u Jugoslaviji, prihvatila je naš prelog da se doselimo u Izrael. Zapravo, govorila je da joj je svejedno. Dok su deca bila mala, ona je radila, tako da su ih čuvale razne kućne pomoćnice i ona nije imala neki čvrst kontakt sa njima, mada su je deca volela. Naravno, i ona njih.

Sada sam žurila kući, jer me je brinulo što ne diže slušalicu. Bila je tačna i trebalo je da se već davno vratila sa obale, gde je volela da sedi na klupi i posmatra prolaznike.

Otključala sam vrata i viknula: - Mama! - Misli-la sam da je u kuhinji. Onda sam je spazila na podu. Ležala je nekako izokrenuta, u neprirodnom položaju. Lice joj je bilo uplakano, crna maskara razmazana po licu.

- Oprosti, dušo! - rekla je. - Htela sam da stavim ručak da se ugrije, ali sam se sapplela o penjoar i pala. Izgleda da nešto nije u redu. Ne mogu da se pomaknem sa mesta. Imam jake bolove.

Htela sam da je podignem sa poda, ali nju je od svakog pokreta pokreta zabolelo telo, tako da bi vrisnula. Odlučila sam da pozovem hitnu pomoć. Sara se vratila iz škole. Bila je zaprepašćena što vidi baku na podu. Pritrčala je da joj pomogne da ustane, ali mama joj je rekla:

- Nećeš moći, srce. Molim te donesi mi ogledalo i moju torbicu sa šminkom.

Posmatrala sam je dok sam čekala da mi se javi dežurni lekar. Uzela je iz čaše koju sam joj bila donela, malo vode i pažljivo obrisala lice. Zatim je popravila maskaru i izvadila ruž iz torbice. Osmehnula se ogledajući se, istovremeno bacajući pogled ka meni. U očima joj se ogledao strah. Lekar mi je savetovao da ne pokušavam da je podignem sa poda. Kola su ubrzo stigla i dva snažna bolničara su je spretno prebacila na nosila. Vrisnula je u tom trenutku, ali sve se događalo tako brzo da sam ja morala da trčim za nosilima

- Stara je izgleda slomila kuk, - rekao je jedan od bolničara. Sva sreća, mama gotovo nije razumela ni reči ivrita. Više bi je pogodilo to što je rekao "stara" nego mogućnost da je slomila kuk. Objasnila sam joj da je rekao da će je snimiti i postaviti dijagnozu.

- Nije tačno, - rekao je Roni - bolničar je rekao da je baka sigurno slomila kuk. Nisi razumela.

Roni ide u prvi razred osnovne škole i veoma je ponosan na svoje znanje ivrita. Postao je naš porodični prevodilac.

Baki je zadrhtala brada i na obrazima su joj se pojavile crne suze. - To nije moguće, - rekla je. - Ja sam se samo sapplela o penjoar. Od toga se ne može slomiti kuk.

- Naravno da ne može, - tešila sam je, mada sam i sama poverovala bolničaru, što se na rendgenu ubrzo i videlo. Lekar mi je saopštio da je moraju zadržati u bolnici. Prelom, na svu sreću, nije otvoren, ali moraće da bude u čvrstim zavojima, kako bi naprslina zarasla.

Mama je preklinjala da je ne ostavimo u bolnici, mada je znala da je to nemoguće. - Kako ću? - jecala je. - Ne znam jezik. Nisam ništa ponela, čak ni torbicu sa kozmetikom. Bila sam ubeđena da će me odmah pustiti.

- Ovde ti ta torbica uopšte neće biti potrebna! - primetila je Sara. Ona, sa svojih trinaest godina, ne može da shvati zašto je baki potrebna kozmetika. Uopšte, ne samo sada. Svi smo je pomalo nervirali, a baka ponajviše. Gurnula sam je laktom da baka ne primeti i dodala:

- Ne brini, mama, ujutru ću, pre nego što budem otišla na posao, svratiti da ti donesem sve što ti treba.

- Molim te nemoj da zaboraviš losion za čišćenje lica. Ne znam kako ću večeras da se spremim za spavanje, - rekla je. - Da sam znala da ću ostati, sasvim bih se drugačije pripremila.

- Tata, baka je slomila kuk! - doviknuo je Roni sa vrata kada smo se vratili kući. - A, zamisli, otišla je bez šminke u bolnicu. Tamo je ostala da spava!

- Kako je otišla u bolnicu, kad je slomila kuk? - pitao je Marko. - To matora opet nešto izvodi.

- Zar je to sve što imaš da pitaš? - obrecnula sam se. - Tašta ti je slomila kuk, a ti pitaš: kako je otišla. Naravno, kolima hitne pomoći.

Povukla sam se u svoju sobu. Osetila sam prvi put u životu duboku tugu zbog mame. Ona se nikada nije žalila, ni na čemu nije insistirala. Otkada je tata umro bila je tiha i povučena. A uvek me je čudilo kada smo sretali njihove prijatelje iz mladosti, što govore o njenoj nesvakidašnjoj lepoti: "Znaš li da ti je majka bila takva lepotica, da sam pao sa motora kada sam se jednom okrenuo za njom, da bih je bolje video?! " ispričao mi je jednom njen kolega sa studija, kada smo se sreli na Terazijama. Ljudi su mi obično govorili: "Nisi ružna devojkica, zgodna si, ali majka ti je bila takva lepotica da je cela godina na fakultetu bila zaljubljena u nju."

A ovde, u Nataniji, zagonetno se smeškala kada se vraćala iz šetnje. "Znaš", poverila mi se "jedan fini gospodin me je danas oslovio u parku. Pitao me je da li sam slobodna."

- Pretpostavljam da si mu rekla da nisi slobodna, da imaš unuke, prekinula bih je. Takvi su mi se razgovori činili skarednim i nisam htela da učestvujem u njima. Mama bi se tada povukla u svoju sobu pod izgovorom da nema apetit, da ne može da večera. Sara mi je jednom rekla da je videla da je jedan čovek poljubio baku u ruku na ulazu u našu zgradu i da mu je baka mahnula kada se osvrnuo da je još jednom pozdravi

- Ko ti je taj čovek? - pitala sam je.

- Koji čovek? - pravila se da ne razume šta je pitam. Marko joj je objasnio da ovde ima mnogo lopova koji tako presreću stare žene, obasipaju ih komplimentima, a onda ih opljačkaju, ne samo nju, već celu porodicu.

Baka je odlazila u biblioteku. Čitala je francuske knjige. Nismo mogli da je nagovorimo da uči hebrejski. Izgovarala se da je suviše stara da bi nešto novo učila. "Prošla sam sedamdesetu", govorila je.

- Bako, pa otkada te pamtim, ti govoriš da si prošla sedamdesetu.

Sari je sve što baka kaže smetalo. Sada se, međutim, rasplakala.

- Znaš, mama, ne mogu da se pomirim sa tim da smo baku ostavili samu u bolnici.

Sutradan sam zatekla mamu kako leži, zatvorenih očiju, bleđa lica, nepomičnu. - Spavaš? - pitala sam je.

Otvorila je oči i osmehnula se.

- Ne spavam. Dobila sam lekove za umirenje bolova, pa sam zadremala.

Donela sam joj sve što sam smatrala da će joj koristiti. Delovala mi je smireno. Ispričala mi je da su u bolnici svi ljubazni, da leži u sobi sa ženom koja je pokretna i da se sa njom dobro sporazumeva, jer je Marokanka i govori francuski jezik. Žurila sam na posao i smirila se, pogotovo kada sam videla da pored kreveta ima telefon, pa nas može pozvati u svako doba dana i noći. Zamolila me je da pogledam šta to ima ispod levog oka, neka joj se vlas, rekla mi je, izgleda, zalepila za kapak i to joj smeta. Stavila sam naočare i pažljivo pogledala. Nisam ništa primećivala. Mama je uzela uveličavajuće ogledalo i pokazala mi boru od koje je pomislila da je vlas.

- Kako, bora? Pa ja tu nikada nisam imala boru! - čudila se. - To se verovatno napravilo juče kada sam pala.

Sama sam se navikavala na sopstvene bore, pa mi je bilo smešno što mama u ovim godinama traži povod za pojavu nove bore.

Popodne je došla Sara da poseti baku. Priznala mi je da joj je odnela paklo cigareta, mada joj je lekar već davno zabranio da puši.

- Ali, mama - pravdala se Sara, - pa baka nikada nije prestala da puši. Ona to samo ne čini pred tobom.

Prolazili su dani. Mama se sporo oporavljala. Lekari su smatrali da će se ona teško podići, jer je prilikom pada slomila levi kuk, a desnu nogu iščašila, što se nije odmah primetilo i da će terapija biti spora i veoma bolna. Stavili su je u kolica i svakodnevno uvodili u trpezariju, pomalo na terasu, na svež vazduh predveče. Mama se nije žalila.

Jednog mi je dana rekla da je izvesni gospodin, dok je na terasi, stalno uznemirava, da joj nudi brak i da je sve to veoma nervira, da od njega nema mira. On je pokretan i čak ulazi u njenu sobu i stalno je obasipa komplimentima.

- Mama, molim te - presekla sam je u pola rečenice, - pa to su besmislice - otišla sam gotovo bez pozdrava. Ispričala sam Marku o bakinom novom flertu.

- Pa, šta fali? - rekao je Marko. - Možda bismo staru mogli i da udomimo, a ako je dasa bogat, svima bi nam bilo lepo.

Kada sam sledećeg jutra otišla u bolnicu, dežurna sestra mi se požalila da mama stalno puši. Otvorila sam naglo vrata njene sobe. Mama se trgla i okrenula na drugu stranu. Ispod pokrivača je izlazio pramen dima.

- Mama! - dreknula sam. - Kako smeš da pušiš?

Gledala me je razrogačeno. Oko usana joj je igrao uplašeni osmeh. - Nisam te prepoznala, - rekla je - pa ti znaš da sam ja već odavno prestala da pušim.

Prišla sam njenom krevetu i naglo otrgla pokrivač sa nje. Na čaršavu je ostala rupa od izgorotine. Dva gola, mršava kolena su joj podrhtavala. Briznula je u plač kao neko dete.

Naravno, odmah sam se pokajala i zagrlila je. - Oprosti! - molila sam je. - Ti znaš da ja to zbog tebe...

Klimnula je glavom, ali se i dalje tresla. - Da li si mi donela moj manikir i aceton? Nemam šta da čitam. Noću ne mogu da spavam.

Izvadila sam iz tašne vruće pogačice. - Hvala ti, dušo, ali ja to nikada ne jedem. Masne su. Ponesi deci. Možda bi trebalo da zapišeš: aceton, manikir, nešto za čitanje.

- Mama, toliko briga i posla imam. Posao, kuća, upisala sam treći stepen ulpana. Skoro ćeš doći kući, pa ćeš naći sve svoje stvarčice. Nemam ništa na srpskom za čitanje.

- Možda Vera ima. Ona je donela čitavu biblioteku iz Beograda.

Mama je bila kao dete. Nije shvatala da sam stvarno premorena i da nemam vremena da se brinem o njenim prohtevima. Ali, verovatno je po mom pogledu uvidela da treba da promenimo temu razgovora.

Slegla je ramenima. - Izvini, dušo, nisam htela da te opterećujem. Mislila sam, ako se slučajno setiš. Znam da mnogo radiš. Kako su dečica? Poljubi ih. Mnogo mi nedostaju. Pozdravi Marka.

Ustala sam da pođem. Zagrlila sam je i mahnula na vratima. - Znaš - rekla je - on i dalje pokušava. Molim te, reci mu da me ne uznemirava. Sada su ga pustili iz bolnice i on mi je doneo ove ruže.

Na stočiću kraj njenog kreveta tek sam tada primetila kristalnu vazuu sa divnim crvenim ružama.

- Ko i šta pokušava, mama?

Vratila sam se do njenog kreveta. I sama sam se iznenadila svom reskom glasu. Nisam sačekala njen odgovor.

- Kasnim na posao i nemam vremena za prazne priče.

U hodniku me je zaustavila lekarka. Rekla mi je strogo da ne smemo da donosimo mami cigarete.

Nije bitno što je progorela nekoliko čaršava, već da to šteti njenim plućima.

- Zar niste primetili da vaša mama zaspi u pola rečenice? To je stoga što nema dovoljan priliv kiseonika u mozak.

Vratila sam se u maminu sobu. Ona se osmehnula ozareno:

- Opet si došla, dušo? Možeš li ovog puta da ostaneš malo duže?

Pogledala sam je besno i ne odgovorivši joj izvukla paklu cigareta ispod njenog jastuka. Izašla sam bez reči. Na vratima sam se sudarila sa prosedim visokim čovekom.

- Vi ste ćerka? - Pokazao mi je rukom na mamin krevet. - Morao bih sa vama ozbiljno da razgovaram. Znaite, mene je vaša gospođa mama očarala. Ali, to nije razgovor koji bismo mogli da vodimo ovde, u hodniku.

U njegovom govoru osećao se jak ruski akcent. Pogledala sam ga. Delovao je normalno. Trčao je za mnom i ušao u lift. Objasnila sam mu da kasnim na posao. Uhvatio me je za ruku:

- Znaite, ja sam ozbiljan čovek. Mi nismo više mladi. Ukratko, ja želim da se oženim vašom mamom.

Bili smo već u bolničkom dvorištu. Zaustavila sam se i još jednom ga pogledala. Znači, mama ne izmišlja.

- O tome možete samo sa njom da razgovarate - rekla sam mu.

- Vaša mama je divna dama. Načitana, obrazovana... Ali, ona je veoma usamljena.

- Kako to mislite, usamljena? Pa ona živi u porodici. Ima unuke - prekinula sam ga.

- Da, da, - prihvatio je - ali to ne znači da nije usamljena. Vi ste druga generacija, ne razumete je. Svi vi imate svoj život. I unuci, takođe. Ja sam profesor književnosti u penziji, Spivak - pružio mi je ruku - Jehuda Spivak.

Autobus je krenuo i motor je zaglušio njegove poslednje reči.

Biće to zgodna pričica za Marka i decu. Naša baka - isprošena. Sva sreća da ona nije kod kuće. Svi bi joj se nemilosrdno podsmevali. Ipak ću celu stvar prećutati, odlučila sam.

Te večeri rano sam legla. Autobus do Herclije, gde radim, sporo se kretao zbog zagušenog saobraćaja. Zatim je kontrola pregledala putnike. Sve češće se govorilo o Palestincima, samoubicama koji vežu sebi eksploziv oko struka i eksplodiraju zajedno sa autobusom. Iz našeg su autobusa izvukli dva crnputa mladića, gotovo dečaka. Podrobno su ih pregledali i nisu našli ništa sumnjivo kod njih, ali su ih, ipak, ostavili na usputnoj stanici. Oni su se žalili da će kasno stići u Haifu, gde sutra imaju rano nastavu na fakultetu, da će im se roditelji brinuti, ali o njihove molbe dežurna patrola se oglušila. Jedva sam se uzdržala da se ne umešam i zahtevam da se deca vrate u autobus, ali nisam to učinila. Ne zato što sam se plašila da ću imati neprilike, već stoga što sam znala da im ne mogu

pomoći. Kada smo ulazili u Nataniju sunce je uranjalo u more i crveno nebo se u njemu ogledalo. Pokušavala sam da ubedim sebe da je sada to moj grad, da idem kući. Slavija je daleko, iza mora i mnogih planina. Legla sam bez večere. Pokušala sam da uhvatim vesti Radio-Beograda, ali se glas spikera mešao sa arapskim glasovima. Istočnjačka muzika zavijala je nekim monotonim zvukom. Ne bih primetila da sam zaspala da me nije probudio telefon. U mraku sam napipala slušalicu.

- Dušo, - bio je to mamin glas. - Molim te dovedi me kući. Molim te! - ponovila je.

- Da li se nešto dogodilo? Zlo ti je? - strašno me je uplašila.

- Ne, sasvim mi je dobro. Ali, molim te, dođi ujutru po mene. Ponesi moju teget svilenu haljinu. To mi je jako važno.

Obećala sam joj da ću ujutru razgovarati sa njenom lekarkom. Noć sam provela u košmaru. Zvono me je probudilo u pet sati:

- To ste vi, Lea? - prepoznala sam glas mamine lekarke. - Noćas sam bila dežurna...

Htela sam da joj se izvinim. Znala sam da je mama insistirala da je puste kući i verovatno je time noćas zamarala.

- Žao mi je, - rekla je lekarka i učitala.

Htela sam da kažem nešto, da pitam. Izgubila sam dah. Na prozor se spustila gugutka, ključnula cvet, a onda odlepršala.

- Vaša mama imala je na poslednjem snimku pluća kao beba od šest meseci. Kraj nije došao zbog kuća. Nije se mučila. Ona je jednostavno zaspala. Žao mi je što sam morala da vam saopštim tužnu vest. Moje se dežurstvo završava.

Sada sam znala da to nije san. Izvadila sam maminu teget svilenu haljinu. Mirisala je na ruzmarin i Šanel. Nisam htela nikoga da budim. Napisala sam na cedulji: - Mama je noćas preminula.

Otišla sam u bolnicu.

Uveli su me u mrtvačnicu. Mama je imala blag osmeh na licu. Činila mi se mlađom nego što je bila. Sedela sam kraj nje. Ubrzo je došao Marko sa decom. Nisam mogla da plačem.

Na pogrebu nije bilo mnogo sveta. Njeni prijatelji su ostali u Beogradu.

Mislila su mi odzvanjale reči: mama je veoma usamljena. Spazila sam Spivaka. Na groblje u Izraelu ne nosi se cveće. Spušta se kamenčić kraj rake. Spivak je stajao po strani dok se čitala molitva. Nije mi prišao. Kada smo pošli, osvrnula sam se. Spustio je na maminu humku buket crvenih ruža i pognute glave stajao kraj nje.

Biberče

Prvi put sam je videla kada smo se doselili ovde, u ulicu Kralja Solomona. Stalno je provirivala iza svojih vrata i posmatrala kako nosači unose stvari

u naš stan. Već sam htela da je zamolim da se skloni, jer bi prozori mogli da se polupaju od jake promaje. Tada je istrčala pred mene. Shvatila sam da nije devojčica, kako je zbog svog niskog rasta u polumraku delovala, već odrasla žena kojoj se godine, ipak, ne bi mogle odrediti.

- Govorite li engleski? - oslovila me je.

Klimnula sam glavom.

- Onda će vam sigurno prijati ovaj čaj. Napolju duva jak vetar.

Pružila mi je prepunu šolju tamne vrele tečnosti koja je otužno mirisala na neku mešavinu karanfilića i belog luka.

- Nu, nu, popijte dok se ne ohladi! - rekla je zapovedničkim tonom, očekujući nestrpljivo da vidi kakav će utisak ostaviti na mene.

- To je nešto posebno, n'est pas? - I bez ovih poslednjih reči, po njenom akcentu, prepoznala sam da je njen maternji jezik francuski.

- Toda! - zahvalila sam joj se na ivritu.

- Oh! - nastavila je razgovor na engleskom, - mislila sam da ste vi olim hadašim (novi doseljenici) i da ne znate još ivrit.

- A vi ste? - Sklonila sam se sa ulaza, ali nosač mi je, ipak, ivicom pisaćeg stola gurnuo lakat i vrelo čaj mi se prosuo na noge.

- Kako to ideš i u šta to zveraš - podviknula je nosaču.

- Prašću! - Osvrnulo se i slegnuo ramenima.

- Ti su Rusi bez osnovnog domaćeg vaspitanja!

- Susetka se vratila engleskom jeziku.

- Ponovila sam pitanje. Želela sam da znam odakle je. Ali, već smo bili u njenom stanu i ona se otkotrljala u kuhinju, odakle je donela krpnu i klekla da mi izbriše noge i cipele.

- Nu, sada je sve u redu! Sipaću vam novi čaj! - doviknula mi je. Ovo lonče je bilo još veće i još punije, tako da se čaj slivao u tanjirić, a da nisam uspela ni da izgovorim da nije trebalo da mi donese drugi čaj.

- Ovo je moja šolja! - rekla mi je zavereničkim tonom. - Slobodno pijte iz nje. - Ja ga zaslađujem lipovim medom.

Piljila je u mene, očekujući da vidi kako mi se dopada čaj, kome je pridodala još jednu, za mene oduvek, neprijatnu aromu. Zažmurila sam i stisnutih usana srknula odvratnu vrelu tekućinu. Izvinila sam se što moram da pređem u svoj stan, da bih nadgledala nosače.

- Ko ti je ta žena? - upitao me je muž besno. Još se nismo ni uselili, a ti stvaraš prijateljstva sa susedima.

- Strašno je smešna. Podseća me na Biberče! - rekla je moja kći.

Zatvorila sam ulazna vrata, ali Biberče je odmah provalila:

- Evo malo humusa i thine! - gurnula je mom mužu poslužavnik u ruke i on joj se kiselim osmehom zahvalio.

- Nismo se još ni uselili, a ti se intimizuješ sa komšinicom! - dobacila sam mu.

- Šta kaže, ha? - obratila se mom mužu. Jel rekla kako je dobar čaj popila? Da priprelim i vama jedan? Arapi kažu: prvo pogledaj komšiju, pa onda kupi stan, n'est pas?

Objasnila sam mu da moj muž ne zna nijedan strani jezik, kako bih ga spasla konverzacije.

- Misken! - (siromah) - rekla je tužnim glasom. A koji je to čudni jezik kojim govorite? - Imala je izraz ljubopitljive devojčice.

- Objasnila sam joj da smo iz Jugoslavije i da govorimo srpskim jezikom.

- Zar ta zemlja još postoji? - pitala je. - Oh, siroti vi. Da li je istina da su Srbi tako opasni ljudi? - interesovala se.

- Mama, hoću da se igram sa tom devojčicom. Gde su mi igračke?

Moja ćerka je počela da pretura po još neraspakovanim koferima. Susetka je želela da joj prevedem šta mala pita i traži, ali ja sam, umesto toga, objašnjavala da naša gošća nije devojčica, već odrasla žena. Nije htela da jede supu kada je bila mala i zato nije porasla.

- Ali, ona je i sada mala! - tvrdila je moja kći i zahtevala da je pitam ima li igračke.

Na svu sreću, iz lifta je izašao visok, proćelav čovek i susetka ga nam je predstavila:

- Ovo je moj muž! - rekla je ponosno.

- Zašto smetaš ljudima? - pitao je na francuskom sa jakim engleskim akcentom, osmehujući se i klimajući glavom. Zapazila sam da joj je stezao ruku i ona je poslušno ušla za njim u njihov stan.

Uskoro sam shvatila da zgrada u koju smo se uselili izgleda kao Ujedinjene nacije. Prizemlje su zauzeli Iranci. Njihov jezik uopšte nisam razumevala. Na prvom spratu je stanovala jedna žena blagih crta, seda, s odraslim sinom koji je, izgleda, bio gluvonem. Ona mi je jednom, kada me je zatekla u liftu, ispričala kako je Lenjingrad pun zlikovaca i mafijaša, bez obzira što ga ponovo zovu Sankt Petersburg. To ništa ne pomaže. Ali, ona će se uskoro vratiti tamo, jer ovde nema od čega da živi. Već smo bili na izlaznim vratima, kada me je pitala - znam li ruski i da li sam razumela ono što mi je rekla.

Na istom spratu, na našoj strani, stanovao je jedan taksista iz Pariza sa porodicom. Oni su češće bivali u Parizu nego u Nataniji. Ovde su dolazili samo za Pesah i jesenje praznike. Stan preko puta njih pripadao je Izraelcima koji žive u Beerševi, što znači sedam izvora. Oni su samo leto provodili u svom stanu, da bi deca mogla da se kupaju u moru, u koje sam stalno gledala sa našeg prozora. Ispod nas su stanovali Tejmanićani koji su došli iz Jemena kolima sa konjskom zapregom pre pola veka. Putovali su nekoliko godina, jer su se plašili da dolete avionom u Izrael. Verovali su da je to džinovska ptica u koju su imali manje poverenja nego u muslimanske zemlje kroz koje su prolazili od juga Arabije do Akabskog zaliva. Gospodin Benporat, kako mi je rekao, slušao je divne priče o

Svetoj zemlji, Palestini, od svoga dede. Njegovo razočarenje je bilo ne malo kada su najzad stigli i kada je ugledao belce. On je očekivao da ovde žive samo tamnoputi ljudi. Plašio se da će ih beli ljudi pojesti. Ali, ubrzo se navikao na novu sredinu, krenuo u školu, završio studije i sada radi kao klinički psiholog u bolnici Lenijado. Dok mi je pokazivao uramljene slike na zidu, sačuvane sa njihovog puta, deca boje čokolade, izvirivala su iza svih vrata.

U liftu sam redovno sretala bledog starca sa crnom kapicom na glavi. Postavljao mi je uvek isto pitanje:

- Niste li vi, možda, iz Južne Amerike?

I čini mi se da je svaki put podjednako bio iznenađen i razočaran kada bih odmahнула glavom. On je govorio samo španski.

Biberče, kako smo nazvali našu susetku, pozvala me je jedno popodne na kus-kus. Bila je začuđena kada sam joj rekla da nisam nikada čula za to jelo. To joj je bio dokaz da nismo nikakvi Sefardi.

- Ali, i moj muž je Aškenaz - dodala je glasom kao da me teši. - On je iz Brajtona. Upoznali smo se pre više od dvadeset godina na plaži u Haifi. On je tada radio u Bank Leumi. Onda smo se venčali i prešli u Hercliju. Moj tata je bio - rekla je ponosno - krojač na dvoru marokanskog kralja u Rabatu. Ja sam se tamo rodila. Moja su me se braća odrekla zato što sam se udala za Aškenaza.

Rekla sam joj da sam mislila da su ovde svi samo Jevreji i da uopšte nije važno odakle je ko stigao. Međutim, bila sam u zabludi, u šta sam se i sama uskoro uverila. Naša negdašnja prijateljica nije sa nama htela ni reč da progovori zbog Vukovara i svega onoga što se zbilo u Bosni. Pretila nam je kosovskim osvetnicima i zalupila slušalicu pre no što sam uspela da joj kažem da sve to sa nama nema nikakve veze.

Mojoj susetki, crnpurastoj i okrugloj, sjajno je pristajao nadimak zrnce bibera koji smo joj nadenuili. Ona se, inače, bavila slikarstvom. Zidovi njene dnevne sobe bili su pretrpani portretima jevrejskih likova. Oči svih njih bile su uperene u mene, gde god bih se dela. Tonovi ulja kojim je slikala bili su zagasiti kao na platnima pacijenata psihijatra Jaše Smodlake koje sam nekada viđala kod njega. Sem tih neobičnih fizionomija, sa ovih slika su provirivali i psi sa ljudskim pogledom. Iz jednog okvira posmatrala me je devojčica na čijim ramenima je sedelo majmunče.

- Nije li zgodna ova slika? - pitala me je.

Ne sačekavši odgovor nudila me je kus-kusom za koji nisam mogla da odredim od čega je spravljen, ali sam prepoznala isti začim kojim je odisao njen čaj.

- To je najbolje jelo na svetu, n' est pas? - pitala me je. - Moj muž - rekla je optužujućim glasom - ga ne voli. Ovo sam sve za tebe spremila i sve ćeš to pojesti. - Njen glas je delovao zaverenički.

Bilo mi je zlo. Objasnila sam joj da moram da se vratim kući, što je nju prilično razočaralo.

- Da li ste vas dve sada najbolje prijateljice?- upitao me je sin, osmehujući se.

Biberče mi je često zvonila i donosila svoje marokanske specijalitete.

- On je danas kuvao varivo od zelenih krastavaca! - šapnula mi je zaverenički. - Možeš li ti da shvatiš šta oni tamo u Brajtonu jedu?

Jedne me je noći probudilo iz sna zvono sa interfona. Podigla sam slušalicu i čula kako neko cvili kraj ulaznih varata. Ponovila sam na nekoliko jezika pitanje "ko je?", ali čulo se i nadalje samo cviljenje. Nisam se usuđivala da otvorim vrata, jer sam čula da se Palestinci služe raznim trikovima i da je u poslednje vreme bilo nekoliko ubistava. Već sam htela da se vratim u krevet, kada sam prepoznala Biberčetov glas. Molila me je da pošaljem svog muža po nju, jer se plaši da će je muž ubiti. Sišla sam sama. Bila je čupava i uplakana. Cipele i haljina bile su joj pune peska. Jedva je uspela da mi objasni na francuskom da muž želi da je ubije i da se ona već dva dana krije u obližnjoj šumi. Izvadila je iz džepa neku cedulju i rekla da se iz nje jasno mogu sagledati njegove namere. Zamolila me je da ne palim lampu, jer bi on mogao da vidi da je ona tu. Nije mi dozvolila da javim policiji bilo šta. Provela je noć na stolici. Odbila je da jede. Nije htela da se okupa.

Ujutru sam pročitala izgužvanu cedulju koju mi je sinoć bila dala. To je bio spisak na engleskom jeziku, šta treba kupiti u samousluži: kilogram hleba, litar mleka, paradajz..., pa onda, sve to podvučeno i 45 kg. mesa ispod toga; pa krpa za pranje poda, sunđer, itd.

- Razumeš li? - pitala me je, pokazujući mi drugi deo cedulje. - Toliko ja imam kilograma. On je hteo da me zakolje i proda me kao meso. - Bila sam zapanjena. Ona je jecala. Sva se tresla. Zazvonio je telefon. - Nemoj mu dozvoliti da uđe. To je sigurno on! - molila me je Biberče.

Bila je u pravu.

- Da li je moja žena kod vas? Izvinite. Mogu li doći po nju? - Zbunjeno sam mu rekla da je ona uznemirena, ali on je uskoro zazvonio i moj sin mu je otvorio vrata.

- Ovo nije prvi put da ona beži od kuće. Oprostite što vas uznemiravam. Trebalo je da mi noćas zvonite. Nisam pretpostavljao da će doći k vama.

Biberče je poslušno izašla, osvrćući se. Stavila je prst na usta, pokazujući mi diskretno da čuvam cedulju. Stavila sam je u srednju fijoku pisaćeg stola, gde nam stoje svi porodični dokumenti.

Nekoliko je dana nisam viđala, a onda se pojavila sa činijom kus-kusa. Bila je vesela i nije pominjala događaj od pre nekoliko noći. Posle par dana zamolila me je da pođem sa njom i njenim mužem u grad, kada budem imala vremena, da bih ih fotografisala zajedno. Bili su zagrljeni, gledali su se zaljubljeno i ja sam ispucala dva filma slikajući ih na morskoj obali, isperd hotela "Četiri sezone", u obližnjem parku, kod vodoskoka na trgu "Samostalnosti"...

Sam

Uskoro me je pozvala da vidim njene nove slike. Značajnim glasom mi je saopštila da joj je muž kupio kompjuter i da će njena nova serija slika biti kompjuterski obrađena.

- Izvinite, - rekao je jedne noći sused kada sam mu otvorila vrata - vidim da svetlo još uvek gori kod vas. Znam da je kasno. Sada sam se vratio sa noćnog dežurstva i nisam našao ženu kod kuće, pa sam zabrinut. Nadao sam se da možda znate nešto, kao prošli put. Bojim se da je opet pobegla. Ako se slučajno pojavi, molim vas, obavestite me, bez obzira koje doba noći bude.

Bio je bled i uznemiren.

Ujutru je ponovo zvonio. Kasnije su došla dva policajca i raspitivala se o našoj susedki. Zatim se javio njen lekar i objasnio mi da Biberče ima povremeno napade bezrazložnog straha i dao mi uputstva kako da se ponašam ukoliko se pojavi.

Dani su prolazili, nedelje, a od Biberčeta ni traga ni glasa. Englez me je nekoliko puta pitao telefonom imam li nekih vesti. Onda ni njega nisam viđala neko vreme. Na njihov telefon niko nije odgovarao. Bila je uključena telefonska sekretarica. Ponovo su se pojavila dva policajca i pitala me da li znam nešto o svojim susedima. Lekar je, takođe, telefonirao. Kada je već prošlo leto, pojavio se Englez. Srela sam ga na ulici. Osmehnuo mi se ljubazno i skinuo svoju dzokejsku kapu koju dotada nisam primetila na njemu. Bio je u farmerkama i majici. Ranije je i leti nosio odelo i kravatu, što je za vrelu izraelsku klimu nepodnošljivo. Činilo mi se da mu je i hod drugačiji. Nekako veseliji. Pitao me je - kako sam, kako su deca i sa osmehom, klimajući glavom, mahnuo mi je i produžio u svom pravcu.

Jednog dana, kada sam se od jakog pljuska sklonila pod trem kapije, ugledala sam Engleza kako izlazi iz susedne zgrade. Prebacio je ruku preko ramena jedne plave, lepe devojkice koju sam viđala u banci u kojoj je i on radio, na šalteru za ruske doseljenike. Smejali su se glasno, a onda se ona podigla na prste i poljubila ga. Pretrnula sam da me ne vide. Kada sam se vratila kući potražila sam cedulju koju mi je Biberče dala one noći koju je provela kod nas. Mislila sam da ću, možda, pronaći razloge njenog straha. Izvadila sam sve, ali cedulje nigde nije bilo.

- Šta tražiš? - pitao me je sin.

Rekla sam mu da je tu bila neka cedulja koju mi je ostavila susedka.

- Da, znam - rekao je. - Englez je došao po nju još letos. Rekao mi je da je na njoj neki važan telefonski broj i sam ju je pronašao.

Od tada je prošlo sedam godina. Biberče se nikada više nije pojavila. Nestala je zauvek. Možda se vratila u svoje marokansko carstvo, gde je kuskus najomiljenije jelo. Ili je otplovila na ljusci od oraha, kao u bajci. Ili...

- Da li ste vi gospodin Sam Romano? Profesor?

- Molim? -

Pred njim je stajala mlada devojkica, ljupkog lica.

- Da, to sam ja, Samuel Romano. A ko ste vi?

- Ja sam Olga, novinar *Lista*. Mi pravimo anketu među ljudima koji napuštaju našu zemlju. Da li imate poseban razlog za to?

Sam je pogledao u vrhove svojih cipela i stisnuo usne.

- Znate, mogao bih da vam navedem hiljadu i jedan razlog, a da to ne bude onaj pravi koji ne bih umeo da definišem. A i kada bih to pokušao, vi ga ne biste shvatili. U stvari, ni sam ga nisam u sebi nikada razložio.

- Mene bi to i lično interesovalo. Imamo dosta vremena. Avion neće još skoro uzleteti. Magla je.

- Postavite mi pitanje i ja ću odgovoriti, ukoliko, naravno, to budem mogao.

- Dobro. Vi ste rođeni u Beogradu? Postigli ste vidan uspeh u svojoj profesiji. Napisali ste nekoliko udžbenika matematike. Šta vas navodi da u ovim godinama ... Izvinite, kada ste rođeni?

- Početkom ovog veka, u trgovačkoj sefardskoj porodici u Beogradu. Moj maternji jezik je srpski, mada je moja baka znala samo ladino.

- Šta se sa njom dogodilo? Gde ste vi bili za vreme Drugog svetskog rata?

- Ja sam već tada imao svoju porodicu. Ženu koja je imala samo dvadeset i jednu godinu i kćer koja nije napunila dve godine. Bio sam jugoslovenski oficir. Prvih dana rata prijavio sam se komandi. Njih su odveli i nikada više ništa o njima nisam uspeo da saznam kada sam se vratio iz zarobljeništva. Niko od mojih nije preživeo rat. Vidite, moja je priča vrlo obična, gotovo banalna. Možda bi neko mogao nešto zanimljivije da vam ispriča.

- Opet, razlog vašeg odlaska? Niste stekli drugu porodicu po povratku iz logora?

- Ne, nisam. Nisam uspeo da se odrekнем svoje žene, kćeri. Godinama sam se nadao da će se odnegde pojaviti. A sada, eto, završio sam svoj radni vek i želim da odem tamo odakle su moji preci nekada proterani. Mislim da ništa drugo ne bih mogao da vam ispričam.

- Hvala vam - rekla je mlada novinarka. - Biće to sasvim dovoljno. Želela bih samo još da vas pitam, da li ste već ranije bili u Izraelu?

- Ne - odgovorio je. Ovo je moj prvi i definitivni odlazak.

- To bi bilo sve. Htela bih da porazgovaram i sa nekim drugim iseljenicima.

Devojkica mu je srdačno stisnula ruku, dala mu svoju vizit kartu.

- Možda ćete želeći jednog dana da mi napišete nekoliko reči o tome kako ste se snašli u svojoj novoj domovini...

- Staroj - prekinuo je Sami.

- Da, svakako. Nadam se. Bilo mi je drago da se upoznam sa vama.

U zoru je prišla stjuardesa i prekinula mu san.

- Polazak! - rekla je i Sam je podigao svoju ručnu torbu i pošao za njom. Bio je petak, erev šabat. Sada je jasno video pred sobom svoju baku Rahelu kako, dok njen sin Rafi izgovara *Šma Jisrael*, stavlja ruke na oči. Još uvek je osećao pod prstima nežna ramena svoje ćerke Hane, pritiskajući je na grudima da bi se smirila dok traje posvećenje šabata. Jasno je video tamne, duboke oči Klare, svoje žene. Čežnja za njima vodila ga je kroz noć. Nije više odvajao san od jave. Otvorio je svoju putnu torbu koja mu je stajala kraj nogu. Dodirnuo je molitveni šal koji mu je donela rođaka Matilda prošlog januara. Javila mu se iznenada telefonom. Došla je iz Vašingtona u Beograd, službeno. Donela mu je paketić sa rečima da joj je majka ostavila u amanet da ga preda rođaku Samuelu Romanu u Beogradu. Ali, njoj se izgubila adresa. Zatim, nije smatrala da su neke značajne stvari u njemu. Vreme je brzo prolazilo. Njen odlazak za Jugoslaviju se stalno odlagao, ali ovog puta je obećala sebi da će ga pronaći. I stvarno, čim je došla u Beograd zamolila je svoje poslovne prijatelje da joj pomognu i nađu adresu rođaka. Oni su to odmah učinili i eto, sada su najzad zajedno. Bila je zadovoljna svojim poduhvatom, ali nije imala mnogo vremena. Istog dana joj je polazio avion za Ameriku, a morala je još i da se pripremi za svečanu večeru u hotelu Metropol.

Bila je glasna i stalno se smejala dok je pričala. Čim je završila svoj monolog, ustala je, pružila Samu ruku i obećala da će mu se javiti čim stigne u Vašington. Rekla je da se nada da se njihova veza neće prekidati, i da, ako dođe u Stejt, svakako mora biti njihov gost.

Nije mu se više javljala. Kada je Matilda izašla, Sami je otvorio paketić. U njemu je bila porodična fotografija porodice Romano. Baka i deda su sedeli na klupici, svečano obučeni. Hana je sedela baki u krilu, a on i Klara stajali su kraj njih. Fotografija je bila snimljena pred Drugi svetski rat i posvećena Flori, sestri njegove majke. Za Samija je to bila jedina sačuvana porodična fotografija. Zatim je u paketu bio molitveni šal njegovog oca i jedna srebrna čaša. Samuel nije bio religiozan čovek. Pamtio je samo setni glas svog oca dok je izgovarao molitvu i jedino što je od hebrejskog jezika upamtio bilo je "*Be šana habaa Birušalajm*" (*Iduće godine u Jerusalimu*) i "*Ako te zaboravim Jeruslime, neka mi se desnica osuši!*" Ove stvarčice bile su i jedine koje je, uz veš, poneo u svom ručnom prtljagu.

Na aerodromu ih je dočekala oniža, proseda žena i objasnila da ih vode u Raananu, grad u kome se nalazi prijemni centar, a onda će ih kasnije rasporediti. Autobus je prolazio kroz drvored palmi. Povremeno su izbijali na morsku obalu. Na sedištu kraj njega nije bilo nikoga. Putnici su spavali. Bila je tišina. Samo se neko dete budilo iz

sna i zaplakalo. Put nije dugo trajao. Tamo su ih dočekali pospani službenici. Sami je dobio sobu sa tušem. Nije mogao da večera. Legao je i stavio molitveni šal preko pokrivača. Teta Flora koju je samo jednom video u životu, kada je doputovala iz Sarajeva, gde je bila udata, nije mu napisala kako su se taj šal i ostale stvarčice našle kod nje, a Matilda je zaboravila ili nikada to nije ni znala. Sam je onda izvadio fotografiju i dugo je gledao. Tiho je šaptao: "*Be šana habaa Birušalajm.*" Osećao je da ga grudni koš steže. Mislio je da je to od napornog puta. Gotovo ceo dan nije ništa okusio. Zaboravio je da popije lek koji je svako veče i jutro uzimao. Odlučio je, rano će otputovati u Jerusalim. Onda su se pred njim pojavile sionske zlatne kule i Zid plača. Nije ga iznenadio susret sa Klarom. Uzeo je njihovu kćer Hanu i nosio je kroz Via Dolorozu. Bilo je divno osetiti pod rukom ponovo njenu toplu put. Tek sada je shvatio koliko je dugo bio sam. Nije primetio kada je zaspao. Zaspao zauvek.

Olga je došla rano u redakciju. Trebalo je da napiše tekst o oktobarskom Sajmu knjiga. Izvadila je svoju beležnicu i otvorila pisaću mašinu. Onda je primetila pismo, upućeno njoj lično, iz Izraela. Ko bi mogao da joj piše? Nije imala nikakve rođake, prijatelje tamo. Možda je poziv za sajam knjiga u Jerusalimu, pomislila je. Ili nešto slično, čim je poslato na redakciju. Otvorila je koverat. U njemu je pisalo:

Poštovana gospođo ili gospođice,

Među stvarima počivšeg profesora Sama Samuela Romana koji je preminuo te noći kada je doputovao u Izrael, pronašli smo Vašu vizit-kartu. To je jedina adresa koju je u svom prtljagu imao. U upitniku koji je ispunio Agenciji za useljenje Sohnut, rubrika: ime i adresa porodice ostala je prazna. Stoga se obraćamo vama, kao njegovoj rođaci ili prijatelju. Molimo vas obavestite nas, ukoliko možete, kome da uputimo vest o njegovoj smrti. Unapred zahvaljujemo...

Olga je spustila pismo i pokušala da se seti lika Sama Romana. Zapamtila je njegovu visoku, pogurenu priliku, ali crte njegovog lica bile su izbledele. Mada, još uvek su joj u sećanju odzvanjale njegove reči: - Moj život je jedna sasvim obična priča.

Kod Kapulskog

Sagla sam se da izvadim iz kutije nove cipele kada je zazvonio telefon. Naglo sam ustala. Uhvatilo me je išijas, ali sam nekako došla do telefona. Cela desna strana tela bila mi je u bolnom grču.

- Vera, ti si? - čuo se grubi glas sa drugog kraja žice.

- A ko bi drugi mogao biti? Znaš da živim sama.

- Otkud ja znam ko sa kim živi. Pamtim da mi se jednom, na poziv, javio muški glas.

- Bilo je to pre trideset godina, kada mi je onkl bio u poseti. Kad god me zoveš, Heda, ponavljaš istu priču. Kako ti nije dosadila?

- Onkl ili ne, nastojim biti pristojna. Hoćeš li doći *Kod Kapulskog*? Zašto sinoć nisi bila na bridžu? Bila je vrlo interesantna partija.

- Dosadile su mi karte, a posebno Beti. Uvek drema dok igramo, pa joj ispadnu karte iz ruku.

- Mogu ti reći da nam je sinoć pokupila gomilu šekela. Nisam sigurna da ne zaspi namerno kada ima loše karte. Već bih stigla da me ti ne zadržavaš, - rekla sam i spustila slušalicu. I sama bih zaspala da sam ponovo slušala sve njene priče o bridžu. Obula sam nove cipele, jer sam znala da će ih to nanervirati. Potrošila sam za njih poslednje pare, ali izdržaću nekako, za dva dana stiže penzija.

Kako sam ušla u Hercl ulicu, iza ugla je izvirio čovek koji me godinama presreće sa raznim pitanjima. Ovog puta njegova šifra glasila je: "Bergen Belzen".

Odmahnula sam glavom, osmehnula mu se i produžila put. Prvih me je godina, kada sam došla u Izrael, zaustavljao neki stari ruski oficir, sa ordenjem na grudima, i predstavljao se kao "geroj Sovjetskava Sajuza", zbog čega nisam poverovala da su Rusi antisemiti, ako su toliko ordena dali jednom Jevrejину. Htela sam to da ga pitam, ali je iznenada nestao. Da li se vratio u Sankt Petersburg, koji je pominjao kada me je pozivao u šetnju ili se preselio na drugi svet, nikada neću saznati. Ulična presretanja nisam prihvatila ni kada mi je bilo dva-deset godina.

Tek što sam ušla u ulicu Kralja Davida, grunuo je pljusak iz vedra neba. Nigde se u svetu oblaci ne jure takvom brzinom kao ovde u Izraelu. Nisam očekivala kišu u martu. Verovala sam da je neće biti do decembra. A pala je baš sada, kada sam u novim cipelama. Stigla sam do poslastičarnice *Kod Kapulskog*, a sunce je iskočilo u svom sjaju, kao da je namerno htelo da me zezne.

- Imaš iste cipele kao i ja! - kliknula je Žuža.

- Samo tvoje nisu mokre, primetila je Heda pakosno. - Znam gde ste ih kupile, na trgu Hakarmel. Tamo je rasprodaja. Sigurno su od papira, za jednokratnu opremu pokojnika. Videćeš, Vera, raspašće ti se.

- Heda, ti zbog ravnih tabana i vena i leti nosiš čizme - rekla je Žuža, - i nemaš nikakvog iskustva sa ovim tipom obuće.

Bilo mi je drago što joj je to rekla, mada se ona pravila kao da ne čuje. Nikada neću znati da li je stvarno nagluva ili se samo pravi da ne čuje ono što ne želi.

Volim duh kafea *Kod Kapulskog*. Podseća me na stare austrougarske poslastičarnice kao što je *Dornšteter* u Novom Sadu, gde me je omama vodila pre Drugog svetskog rata. A i kolači su im izvrsni. Ali, u poslednje vreme počeo je da se skuplja ovde neki mladi svet.

- Puštaju glasno muziku, bez melodije, samo neki dosadan ritam, kao da smo u Africi i deru se dok razgovaraju. Jezik im je nekako grlen i uopšte, podsećaju me više na Arape, nego na nas. A jidiš niko ne zna - rekla sam.

- Ne samo to - dodala je Nina. - Za ladino nisu nikad ni čuli.

- Ti već sa tvojim sefardskim jezikom, za koji sam prvi put čula ovde, u Izraelu, stalno dosađuješ - prekinula je Heda.

Tako mogu da govore samo neobrazovane osobe. Poezija na našem jeziku bila je čuvena još u Srednjem veku. Da li si ikad čula za Ibn Gvirola?

- Kako da ne. To je jedna od najdužih ulica u Tel Avivu.

- Pa naravno, to liči na tebe. Ova telavivska ulica nazvana je po jednom od najznačajnijih sefardskih pesnika Srednjeg veka - nasmejala se Nina.

- I? Šta je tu tako smešno?

Trgla sam se. Beti me je povukla snažno za rukav:

- Pogledaj kroz izlog Magdu! - šapnula mi je. - Ima samo tri godine više od mene, a vidi kako hoda pogrbljeno. Nedavno smo slavili Betin rođendan, kada je napunila osamdeset i dve godine.

- Morala bi malo da pazi na svoje držanje! - dodala je. - A onaj mladić za susednim stolom, siromah, izgleda prima hemoterapiju. Opala mu je sva kosa.

- Ma kakva leukemija! To je nova moda, zar ne vidiš da ima mindusu u uhu? - rekla je Beti. - A onaj do njega blajhuje kosu.

- Dosta, devojke, nećemo se prepirati oko besmislica i uvek istih priča.

Ida je oduvek bila pomirljiva, što je i normalno. Mama joj je bila Sarajka i svi njeni, preživeli Holokaust, bili su iz Bosne. Uspeli su četrdeset i prve da se prebace na Rab, a odatle u Italiju. Otac joj je, međutim, bio Aškenaz i kada se ženio sefardkinjom njegovu su mu držali šivu, kao da je za nevestu uzeo goju. Ida se rodila u Novom Sadu i samo nekoliko meseci nakon njenog rođenja, svi rođaci sa očeve strane pobijeni su u Raciji. Ona je spašena tako što je majka nosila u naručju i kada je došla do obale Dunava, predala je bebu osobi iza sebe, a ova onoj iza nje, a onda je stigla naredba da se prekine streljanje Jevreja. Ida je to saznala tek kada je 1948. došla u Izrael, sa porodicom svoje majke. Sada je otvorila tašnu. Znala sam da će izvaditi nove slike svojih unuka. Obožava ih. Da, evo Ašera u vojsci. Strašno je ponosna na njega. Zgodan je mladić, ali Dina je prava lepotica. Ove godine završava gimnaziju. Fotografije su kružile oko stola. I Žuža je, kao i obično, odmah izvadila slike svojih unuka i dovikivala: - Deco, pazite da nam ne pomešate fotografije.

Međutim, onda se desilo nešto neočekivano. U poslastičarnicu je ušao gospodin šifrant. Pomislila sam da je to već suviše i ustala da bih ga pristojno zamolila da me više ne prati i izgovara imena konclagera. Ali, on je zastao, pogledao me zapre-

pašćeno i nekako molećivo, i ja sam sela. Prišao je Hedi i poljubio joj ruku. Ona je ustala i svečanim glasom izjavila:

- Drage moje, ovo je iznenađenje koje sam vam pripremila. Upoznaću vas sa našim zemljakom Viktorom i mojim budućim suprugom.

Pogledala je gordo u nas. Kada je meni pružio ruku, ponovo sam ugledala njegov skrušen pogled.

- On je, kao i ti, Vera, – obratila mi se Heda – iz Vukovara – ali, eto, nas smo se dvoje sreli, mada ste se vi, kao deca, sigurno družili pre rata. Jevrejska zajednica u Vukovaru nije mogla biti tako velika da se dvoje jevrejske dece nije poznavalo.

Stegla sam Viktoru srdačno ruku i kazala:

- Verovatno, ali to je bilo tako davno, i da smo se sreli, ne bismo se prepoznali.

Parče plavog nega

Nisam mogla da zaspim. Pogled mi se kao i obično spuštao na sliku koju sam davno dobila od Lee Štraser. Ono što me je na njoj očaralo bila je vedrina na zidovima zgrade, prizemne, potpuno obične, sem senki koje su sa drveća padale na nju. Prosto se moglo videti da je, dok je Vali slikala, bilo jarko sunce, mada njega na platnu nema, a iznad krova se nalazi parče plavog neba iz koga izvire oblak. Smetalo mi je što je bio presečen, kao da slika nije bila dovršena. Na njoj je bila samo kuća i pred njom krov crvenog automobila. Ni kod Lee nije bila uramljena. Kako je još tada privlačila moju pažnju, Lea mi je rekla:

- Nosi je, stavi u dno kofera, ali prestani da je stalno gledaš dok razgovaramo.

Onda mi je ispričala kako je do nje došla.

"Jednom prilikom, kada sam bila u Londonu, potražila sam čoveka koga sam upoznala davno, 1957. godine u Beogradu. On je tada došao u Radio-Beograd zbog razmene nekog materijala sa BBC-em, gde je radio u dokumentarnom programu. Tih dana sam se spremala za odlazak na postdiplomske studije u Jerusalim. Završila sam Orijentalistiku na Filološkom fakultetu u Beogradu i dobila stipendiju da u Izraelu učim hebrejski. Jedan moj kolega pozvao me je na večeru u restoran *Maderu*, gde su se sakupili prijatelji tog Engleza, Rudija Fasbendera. Tako sam ga upoznala. On je pre rata radio u Ambasadi Velike Britanije, ali se u martu 1941. vratio u London. Nikada u životu nisam čula Engleza da tako perfektno govori srpski. Pitala sam ga kako je naučio naš jezik. Ispričao mi je da se zaljubio u jednu devojkicu koja je radila u njihovoj ambasadi i od nje naučio srpski. Bio mi je jako simpatičan, šarmantan. Nije bio više mlad čovek, ali je duhovito ispričao kako je želeo da pridobije tu devojkicu učenjem srpskog jezika, a ona, to je kasnije shvatio, nije bila Srpkinja. Bila je Jevrejka. Imala je veliku porodicu. Živeli su u Novom Sadu. Pozvala ga je da provedu vikend kod njenih. Upo-

znao je čak i baku i dedu – omamu i otatu. U kući su govorili mađarski. Imala je braću, sestre, ujake i njega je ta porodica očarala, a u Vali se ozbiljno zaljubio. Sem što je bila veoma lepa, umela je i sjajno da slika. Evo, ovo je jedna od njenih slika u koju gledaš. Rudi i Vali su se ubrzo venčali, a pred samo bombardovanje Beograda otputovali su u Englesku.

Za vreme rata Rudi je bio u britanskoj vojsci, a Vali je radila u nekom dečjem domu i slikala. Po završetku rata saznala je da je čitava njena porodica stradala u novosadskoj Raciji, što je užasno teško podnela. Gotovo da se nikada više nije osmehnula. Najteže osećanje koje je pritiskalo bila je griža savesti što ih je ostavila. Uzalud je Rudi ubeđivao da ne bi mogla da im pomogne da je ostala, već bi i sama stradala, ali nju to nije tešilo. Sa njim je nastavila da govori na srpskom jeziku, tako da ga nije zaboravio, a nabavljao joj je knjige srpskih pisaca koje je voleo i sam da čita. Dece nisu imali. Vali je nastavila da slika. On joj je povremeno organizovao izložbe, ali osmeh se na njeno lice nije vratio."

Lea je sa interesovanjem slušala Rudijeve priče. Nalazili su se u *Maderi*. Pozvala ga je svojoj kući, jer njegove kolege i prijatelji sa kojima su se uveče nalazili, bili su preko dana zauzeti poslom, a on je svoje obaveze u Radio-Beogradu već obavio. Čekao je sledeću nedelju, kada je imao let za Englesku. I Lea je tih dana trebalo da krene na put. Kazala je da joj je čudno kako su postali bliski kao da se dugo godina poznaju, mada je on mogao gotovo otac da joj bude. Dogovorili su se da će se dopisivati. Na njeno pitanje – da li Vali neće biti ljubomorna – nasmejao se. "Pa ona zna da nijedna žena sem nje za mene ne postoji, a sem toga, vi ste tako mladi da jednostavno ne bi bilo ni pristojno da na tako nešto pomisli."

Lea je ubrzo otputovala u Jerusalim, gde je počela studije na jeziku koji je tek nešto malo znala. Trebalo je da se upiše na tečaj, da ide na predavanja na univerzitetu. Sve je to tako preokupiralo da je zaboravila da se javi svom prijatelju u London. Kada je to, ipak, uradila, dobila je odgovor od njega, pun razumevanja, ali mu opet nije odgovorila. Ne seća se više tačno koliko je vremena prošlo kada se ponovo javila, možda i čitava godina, ali od Rudija nikada nije dobila odgovor. Povremeno ga se setila, ali bila je tako zauzeta studijama, novim prijateljima, putovanjima po Izraelu, da jednostavno nije pisala, ne samo njemu, već ni svojim drugaricama koje je ostavila u Beogradu.

Prošlo je mnogo godina. Lea se vratila u Beograd i jednom prilikom kada je dobila poziv da prisustvuje seminaru orijentalista u Oksfordu, odlučila da preko vikenda potraži Rudija u Londonu. Tako je i učinila. Međutim, kada se javila telefonom niko nije odgovarao na poziv, zapravo iz telefonske centrale rekli su joj da taj broj ne postoji, da su brojevi već deceniju izmenjeni.

Lea se ipak uputila u London, verujući da se Rudijeva adresa sigurno nije promenila. Kada je izašla iz autobusa uzela je taksi i pružila šoferu adresu. On je samo klimnuo glavom i odvezao je u Vokshol Bridž Roud.

Kada je stala pred vrata na prvom spratu, gde je pročitala Vally Fasbender osetila je da joj drhte ruke. Ipak, pozvonila je. Na vratima se pojavila seda stara žena iz čijih je plavih svetlih očiju zračilo pitanja:

- Yes?

Lea je počela da objašnjava da je Jugoslovenka, da bi volela da vidi gospodina...

Međutim, žena je prekinula pitanjem na srpskom: - Vi ste možda Lea Štraser? Izvolte! – I otvorila širom vrata pred njom. Lea je bila zbunjena. Ljubazno joj je pridržala kaput i ponudila da sedne.

- Moj muž mi je pričao o vama. Očekivao je vaša pisma, ali shvatio je da ste vi veoma zauzeti i nije vam zamerao što ne odgovarate. Nažalost, njega više nema. Nije prošlo par godina od povratka iz Jugoslavije, dobio je infarkt.

Bili ste mu veoma dragi. Nema ga više.

Lea se užasno osećala. Rasplakala se, ali Vali je tešila. Rekla joj je da je to njen poslednji od svih gubitaka koje je u životu doživela. Lea je pokušala da je nagovori da dođe kod nje u Beograd, pa da zajedno odu u Novi Sad. Međutim, Vali joj je objasnila da nikada posle Drugog svetskog rata, u kome je izgubila sve svoje, nije imala snage niti želje da otputuje u Jugoslaviju.

-Tada mi je – rekla je Lea, pružila ovu sliku i rekla: – Ponesite je, ona će vas podsećati na Rudija. On je tu sliku voleo, a meni je tužno da je gledam, jer me podseća na Novi Sad, na moju kuću. Ako želite da mi nešto učinite, onda, molim vas, ako vam ne bude teško, kada jednom budete u Novom Sadu, potražite na jevrejskom groblju grob porodice Rozencvajg. Bila bih vam zahvalna da stavite na njega cvet.

Obećala sam da ću to uraditi i bila sam tamo kad god sam otišla u Novi Sad – rekla je Lea. – Međutim, kad pogledam u Valinu sliku, setim se Rudija i strašno me grize savest što mu nisam odgovorila na pismo, pa ti je zato poklanjam, ukoliko je želiš. Pisala sam Vali, ali ubrzo posle mog povratka neko, ko je primio moje pismo, odgovorio mi je da se Vally Fasbender odselila u večnost."

Stavila sam sliku koju mi je Lea poklonila na dno kofera, kako mi carinici ne bi pravili probleme što preko granice nosim umetničke vrednosti. Na zidu je u mojoj dnevnoj sobi u stanu u Nataniji gde živim. Često posmatram sliku te kuće i pogled mi se zadržava na plavom nebu i presečenom oblaku nad njom. Razmišljam o ljudima koji su nekada u toj kući boravili i onima koji su je sobom odneli i mada ih nikada nisam upoznala, ostali su prisutni u mom srcu i mojim mislima.

Sve moje životinje

Na početku Drugog svetskog rata dobila sam malog vrapca. Rastao je kao džin. Kupila sam mu kavez za zeca i donosila mu otpatke od mesara. Zaudarao je i lupao krilima o kavez. Izrastao je u orla. Obožavala sam ga. Jednog jutra zatekla sam ga sa kandžama okrenutim prema nebu. Rekli su mi da mu iskopam raku. Nisam znala šta je to raka. Niko me nije mogao utešiti.

Poklonili su mi jagnje. Vodila sam ga u obližnje polje da pase. Umelo mi da mi skoči na krilo dok sam sedela u pletenoj fotelji u bašti. Nisam se ljutila na njega što sam bila u modricama. Jednog dana nije htelo da siđe sa mojih kolena. Tužno je blejalo. "Kao da nešto predoseća", rekla je susedka. Pitala sam je šta to moje jagnje predoseća, ali ona nije mogla da mi objasni. Zagonetno se smeškala. Nisam videla kada su ga odveli. Strašno sam plakala. Prvog dana nisam pristala da jedem kiselu čorbu.

Bakina kokoška je izgledala žute piliće. Najlepšem sam nadenula ime po mom dedi: Petar. Kada su porasli, pilići su počeli da menjaju boju perja i pol. Petar je postao bela koka. Nosila je divna krupna jaja. Moj deda je bio uvređen. Tešila sam ga da je nećemo, kao ostalu živinu, zaklati. Zbog jaja. Ipak, bilo mi je zabranjeno da kokošku zovem Pero.

Kao studentkinja radila sam u kokošnjicu u Bejt Jichaku, nedaleko od Natanije. Tamo sam upoznala jednog kameleona. Svakog jutra, kada bih izašla da nahranim kokoške, on bi me čekao u bašti sa podignutim repom i, u znak pozdrava, polako ga spuštao. Ja sam mu se osmehivala i očekivala da promeni boju. Jednog sam jutra videla kako je mali pacov pao sa krova. Bio je ružičast. Stavila sam ga u hladovinu i donela mu vodu i zrnavlje. Zapazila sam da na krovu nešto šušti i pogledala gore. Ivicom je isla povorka pacova. Na njihovom čelu, pretpostavljam, bila je majka, a na kraju, otac, pacov. Iz predostroznosti. Odjednom su se svi sručili na malog pacova i posle nekoliko trenutaka on je nestao zajedno sa njima. Ali, kameleon se više nije pojavio. Ne znam da li kod ovih životinja postoji, takođe, ljubomora. Bilo mi je žao što ne mogu više kameleonu da pričam o svojim ljubavnim jadima.

Morsko prase sam kupila na Kalenićevoj pijaci u Beogradu. Bilo je kao loptica, mrdalo je njuškom kao zec i nije umelo da pije vodu. Bas dok sam ga učila nekim osnovnim pravilima bontona, na radiju je emitovana misija povodom smrti filozofa Martina Bubera. Bilo mi je veoma zao Bubera i odlučila sam da svom prasetu nadenem ime Marti Bubi, u znak sećanja na velikog filozofa. Ova moja odluka naišla je na ozbiljan kritički osvrt rođaka i

prijatelja, mada sam Martiju posvećivala veliku pažnju i išla da mu u rano proleće berem travu u bašti oko jugoslovenskog parlamenta. Uskoro sam mu kupila i ženku, Esmeraldu, jer je bila sva tamnoputa kao da je nekog sefardskog porekla. Tek su se na to svi naljutili, smatrajući me neozbiljnom. Ali, šta se dogodilo? Marti nikada nije naučio da pije vodu. U mom odsustvu nije bilo nikog ko bi im kupovao skupu zelenu salatu i umesto povrća neko je Martiju dao pišinger. Marti se zaljubio u pišinger i nije hteo da jede nikakvu drugu hranu. Cvileo je za pišingerom. Onda se jednog jutra tako naduo od pišingera, da je legao na leđa i nije se više probudio. Zavila sam ga u svilenu maramu i zakopala na Košutnjaku, kraj Beograda, gde počivaju i svi njegovi i Esmeraldini potomci. Nikada nisam prežalila Martija.

Ana sa unukom Tijanom i Amosom u okolini Čikaga krajem prošlog veka

Jedne olujne noći moj se sin vratio veoma kasno kući. Plašila sam se da mu se nešto dogodilo. U zoru je obazrivo promolio glavu kroz vrata moje sobe. Objasnio mi je da se vratio peške iz Zemuna, jer nisu hteli da ga prime u autobus sa kucom koja ga je pratila, a u toj strašnoj noći nije mogao da je ostavi na ulici. Kada sam ga upitala gde je to kuće sada - u sobu je uleteo ogroman pas, skočio blatnjavim šapama na moj krevet i liznuo me po ruci. Ko bi mogao da se naljuti?

Sutradan mi je sin pretio da će ga oterati ako mu i nadalje budem prebacivala što je doveo kući psa. Već sam mu bila nadenula ime Amos.

Moje prijatelje iz Izraela veoma je povredilo ime našeg psa. Badava sam im objašnjavala da to ime nije po proroku Amosu, već po piscu Ozu, koga veoma cenim. Oni nisu shvatili ni da je Amos postao glava porodice, da smo se u svemu prema njemu upravljali, vodili ga na sva letovanja i putovanja, pa je čak dobio pasoš i potvrdu kada je postao useljenik u Izrael. Sada juri sve mačke po Nataniji, laje na prolaznike i najlepši je gordonseter u okolini. Ali, svi su meštani veoma uvređeni što nosi svoje ime i uopšte ih ne teži što je po piscu, a ne po proroku. To ovde, kažu, ne može da prođe. I, ako mu nisam dala već neko arapsko ime, engles-

ko bi mu, već i po njegovom poreklu, sasvim dobro pristajalo, kažu.

Na kraju se odselio sa sinom u Ameriku.

Da, skoro da zaboravim, slučaj sa Marom, dedinom ljubimicom, mačkom. Ona je volela da se uvuče u rernu i spava, jer je tamo bilo najtoplije. Ali, ne samo zbog toga, ona je i inače bila sklona nesrećnim slučajevima, Što moj deda nikako nije hteo da shvati, već je, kao i obično, za sve tražio krivca.

Treba imati u vidu da se sve to dešavalo pre naše revolucije, NOB-a i Informbiroa. Jednom sam bila vezala Mari svoju crvenu mašnu oko vrata, a ona se obesila o plot. Nije tada uginula. Ali, kada je ušla u susetkinu rernu, pod izgovorom da se ugrije, to joj izgleda nije upalilo, jer rerna nije bila prazna. Od susetkine trogodišnje ćerke saznali smo šta se sa našom Marom, zapravo, dogodilo. Deda je rekao da se susетка služi sredstvima Inkvizicije i nikada više sa njom nije progovorio.

Tada još nisam znala da ima strašnih priča o životinjama kojima bih dedu mogla utešiti. Naime, naši prijatelji koji su se vraćali iz Afrike, poneli su crno mače koje su njihova deca tamo zavolela i nisu htela da ga ostave, pa su ga prošvercovali preko granice. Mače je imalo divnu dlaku i pomalo oštru, afričku njuškicu. Uskoro je postalo divna mačka, ali je puštalo neke čudne glasove, nalik na cijukanje i zavijanje. Naši prijatelji su poverovali da njena strasna afrička priroda čezne za ljubavlju, pa su joj doneli mužjaka. Mačka se uvijala u kičmi, nakostrešila i ustremila na mačka. Prijatelji su pomislili da mačka ne ume da civilizuje u sebi zov prirode. Suviše agresivno nastupa, što je evropskom mačku, svakako, neugodno, pa su ih, a i zbog dece, ostavili da nasamo dožive svoju ljubav. Nisu ušli ni kada se čulo stravično mačje zapomaganje. Nedostajalo im je bilo kakvo iskustvo o mačjoj ljubavi. Ušli su tek kada se sve utišalo. Njihova maca, krvave njuške, oblizivala se, a mačka nigde nije bilo. Tek kada su zapazili da je maca dva puta deblja, shvatili su šta se dogodilo. "Da zovemo miliciju?" - pitao je muž uplašeno. "Kakvu miliciju? Pa oni nisu u stanju da reše ni daleko jednostavnije slučajeve" - odgovorila je žena. Kada su sutradan pozvali stručnjake sa veterinarskog fakulteta, saznali su da je njihova maca, zapravo, opasni afrički pacov koji u nastupu gladi i strasti pojede svog partnera. Sva sreća što je njihovu decu, sa kojom je spavala, tako zavolela da ih nije ni ogrebla. Do tada.

Deca su posećivala macu na veterinarskom fakultetu i nikada nisu oprostila roditeljima što su je tako olako predali nauci.

Tako su moje uspomene o životinjama obogaćene i jednim tuđim iskustvom o kućnim ljubimcima.

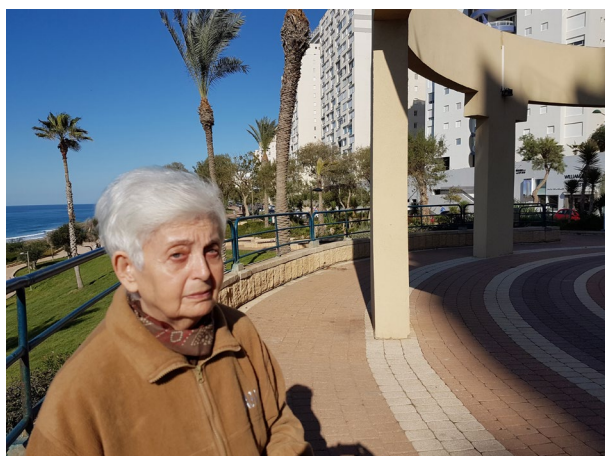
Ja nemam više životinje. Živim sama sa mužem u Nataniji.

Izraelski književnik Balfur Hakak: Zbirka priča Ane Šomlo svedoči o stvaraocu koji ima poseban lični pogled na stvarnost, a čitaoca pleni magija njenog pisanja. Ona je umetnik kratke priče: njeno pisanje je vrlo sažeto. Pažljivo bira detalje koji opisuju likove, kako ne bi skliznula u žanr romana. Trudi se da priča sa minimumom zapleta, komprimovanog u vremenu. Priče su veoma koncentrisane i Ana ume da održi napetost radnje i iznenađenje (poentu). Ona uvek ima pogled koji otkriva skrivenu stranu stvarnosti.

Ivan Ninić, Ana Šomlo, Balfur i Tiferet Hakak na Sajmu knjiga u Beogradu 1991.

U Nataniji blizu naše kuće

U ovom broju

Ana Šomlo: Priče (Bor, Svraka, Tilda, Kojim morem ploviš sada, Posle mnogo godina, Baka, Biberče, Sam, Kod Kapulskog, Parče plavog neba, Sve moje životinje)

Ne zaboravite da otvorite
www.makabijada.com

http://balkansekhara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar
www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/214226803

Netanya, Israel Telefon: +972 9 882 6114

e-mail: ninic@bezeqint.net

<https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed>

*Logo Lameda je rad slikarke
Simonide Perice Uth iz Vašingtona*